

امکان سنجی تأسیس

دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای؛

چالش‌ها، راهبردها و دستاوردها*

پیمان نمایان**

غفور خوئینی***

چکیده

دسترسی به فناوری‌های نوین تروریست‌ها را قادر ساخته است در تمام مناطق دنیا به اقدامات تروریستی بپردازند، در حالی که در گذشته به هیچ وجه چنین امکانی نداشتند. در عصر کنونی تروریست‌ها می‌توانند به سهولت با سازمان‌هایی شبیه خود در هر نقطه از دنیا مرتبط شوند. از طرف دیگر، احتمال بالقوه دسترسی این گروه‌ها به سلاح‌های کشتار جمعی موجب افزایش توانایی تخریب و تأثیرگذاری آنها به میزان زیاد می‌شود. از این رو، تعقیب و رسیدگی قضایی در نظام بین‌المللی به اقدامات ارتكابی ضرورتی انکارناپذیر است. به علاوه، تأسیس دیوانی بین‌المللی برای رسیدگی به موضوعات کیفری عدم گسترش و خلع سلاح هسته‌ای در قبال جرایم مرتبط قابل ملاحظه است. بر این اساس، طی نشست امنیت هسته‌ای آوریل ۲۰۱۰، طرح تأسیس دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای پیشنهاد شد. هر چند ساختار نظام حقوق بین‌المللی هسته‌ای فاقد هرگونه اسنادی جامع در زمینه امنیت هسته‌ای، جرم‌انگاری اقدامات مجرمانه هسته‌ای و تعقیب کیفری مرتکبان آنها و حمل‌ونقل و تجارت غیرقانونی هسته‌ای است. از این رو، تأسیس دیوان مزبور این امکان را فراهم می‌کند تا ضمن ایجاد و توسعه نظام جامع عدم گسترش هسته‌ای، موجبات رفع نواقص امنیتی در چارچوب حقوق بین‌المللی هسته‌ای به‌ویژه سهولت تعقیب و رسیدگی قضایی به جرایم تروریستی هسته‌ای را فراهم کند.

واژگان کلیدی

جرایم تروریستی هسته‌ای، عدم گسترش، خلع سلاح هسته‌ای، دیوان دادگستری بین‌المللی، دیوان کیفری بین‌المللی، دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای

---

* این مقاله برگرفته از رساله دوره دکتری تخصصی آقای پیمان نمایان تحت عنوان «سیاست جنایی سازمان ملل متحد در قبال جرایم تروریستی هسته‌ای با نگاهی به سیاست جنایی ایران» با راهنمایی آقای دکتر غفور خوئینی و مشاوره آقایان دکتر علی حسین نجفی‌ابرنادادی و دکتر مجید قورچی‌بیگی در پردیس بین‌الملل دانشگاه خوارزمی است.

** دکتری فقه و حقوق جزا پردیس بین‌الملل دانشگاه خوارزمی (نویسنده مسئول) p_namamian1512@yahoo.com
*** دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه خوارزمی ghkhoeini@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۹۵/۷/۲۸

تاریخ ارسال: ۹۵/۲/۱۲

فصلنامه راهبرد / سال بیست و ششم / شماره ۸۲ / بهار ۱۳۹۶ / صص ۱۶۰-۱۲۹

جستار گشایی

وقوع سه حادثه تروریستی از سال ۱۹۹۵ تا سال ۲۰۰۶ حملات آئوم شین‌ریکیو^۱ در سال ۱۹۹۵ در توکیو، حملات تروریستی سال ۲۰۰۱ در نیویورک و مسمومیت الکساندر والتروویچ لیتویننکو^(۱) در لندن با استفاده از پلوتونیوم-۲۱۰ در سال ۲۰۰۶ مؤید خطر دستیابی تروریست‌ها به ادوات، مواد یا سلاح‌های دارای قابلیت کشتار جمعی است. این حوادث نشانگر دشواری مقابله با اقدامات تروریستی بوده که با چنین سلاح‌ها یا ادواتی صورت می‌پذیرند.

البته معروف‌ترین نمونه حمله تروریستی با سلاح کشتار جمعی در سال ۱۹۹۵ در توکیو اتفاق افتاد. در یک صبح اوایل مارس ۱۹۹۵، آئوم شین‌ریکیو حداقل در چهار قطار مترو از گاز سارین استفاده کردند (معظمی و نامیان: ۱۳۹۳: ۲۸-۲۵؛ پورهاشمی، نامیان و طیبی، ۱۳۹۴: ۱۷۳-۱۷۲).

گسترش فزاینده اقدامات تروریستی، در قرن بیستم و بیست‌ویکم،^(۲) جامعه بین‌المللی را وادار ساخته تا اقداماتی برای حل این معضل جهانی صورت دهد. به‌علاوه، لزوم به‌کارگیری حداکثر تلاش برای پیشگیری از وقوع چنین اقداماتی و به‌منظور اتخاذ تمهیدات لازم برای تأمین امنیت بین‌المللی، جامعه جهانی را بر آن نمود تا درصدد اتخاذ «سیاست کیفری اصولی و مبنای» در این زمینه برآید (رضوی‌فرد و نامیان، ۱۳۹۴: ۴۰).

سازمان‌های بین‌المللی در این رابطه سکوت اختیار نکرده و با همکاری دولت‌ها، معاهدات، قطعنامه‌ها و نظریه‌های مشورتی گوناگونی را به تصویب رسانده‌اند؛ هرچند با گسترش این اقدامات، ضرورت اتخاذ تدابیر مؤثر و راهگشا به سهولت احساس می‌شود. از جمله تلاش‌های جامعه بین‌المللی در زمینه مواجهه با ابعاد و ظواهر گوناگون تروریسم، تصویب کنوانسیون‌های بین‌المللی ضد تروریسم از سوی مجامع بین‌المللی، منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است (معظمی و نامیان، ۱۳۹۳) که مؤید نگرانی‌های ناشی از گسترش فزاینده اقدامات تروریستی، به‌ویژه با استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی در سطوح گوناگون جهانی، منطقه‌ای و ملی است (کوشا و نامیان «الف»، ۱۳۸۷: ۲۴۸-۲۴۶).

تروریسم هسته‌ای از چالش‌برانگیزترین اقدامات تروریستی است که با استفاده از مدرن‌ترین سلاح‌های کشتار جمعی انجام می‌پذیرد (نامیان، ۱۳۹۱: ۱۸۵-۱۸۳). از این‌رو، دبیرکل وقت سازمان ملل متحد ضمن ایراد سخنرانی در اکتبر ۲۰۰۱،^(۳) آخرین گزارش خویش را نیز در سال ۲۰۰۵ راجع به اقدامات تروریستی هسته‌ای ارائه و آن را چالش و تهدیدی جدی علیه نظام بین‌المللی عنوان کرد. به‌علاوه، نگرانی فزاینده‌ای که در خصوص ارتکاب اقدامات تروریستی

هسته‌ای وجود دارد، توجه نظام بین‌المللی را به سوی امنیت سلاح‌های هسته‌ای، پلوتونیوم، اورانیوم قابل‌استفاده در سلاح‌های هسته‌ای، مواد رادیواکتیو با غلظت پایین و تأسیسات هسته‌ای معطوف ساخته است (نمایان، ۱۳۸۹: ۸۰۴-۸۰۱).

دبیرکل سازمان ملل متحد بان‌کی‌مون در سال ۲۰۱۶ نسبت به احتمال دستیابی گروه‌های تروریستی و افراطی به سلاح‌های شیمیایی، بیولوژیک، رادیولوژیک و هسته‌ای هشدار داد. وی طی سخنانی در کنفرانس «منع خشونت‌های سرچشمه گرفته از افراط‌گری» ضمن اشاره به اقدامات تروریستی داعش و بوکو حرام و اینکه افراط‌گرایی ربطی به هیچ دین، ملت، منطقه و قومی ندارد اظهار داشت: «خطر تروریسم رو به افزایش است و گروه‌های افراطی امکان دسترسی به سلاح‌های شیمیایی، بیولوژیک، رادیولوژیک و هسته‌ای دارند.»

یوکیا/آمانو مدیر کل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی طی ایراد سخنانی در یک کنفرانس بین‌المللی که هدف از برگزاری آن اتخاذ تدابیر لازم از سوی کلیه دولت‌ها برای پیشگیری از سوءاستفاده از مواد رادیواکتیو و حمله به تأسیسات هسته‌ای بود، در اواخر سال ۲۰۱۶ تأکید کرد: «تروریست‌های هسته‌ای می‌توانند به هر جایی حمله کنند. تضمین امنیت هسته‌ای مؤثر برای کلیه دولت‌ها مهم است، از جمله دولت‌هایی که مواد هسته‌ای یا رادیواکتیو اندکی در اختیار دارند. تروریست‌ها و تبهکاران سعی خواهند کرد تا از آسیب‌پذیری نظام امنیت هسته‌ای جهانی سوءاستفاده کنند. هر دولتی در هر نقطه‌ای از جهان، به‌طور محتمل می‌تواند به‌مثابه یک نقطه ترانزیت مورد استفاده قرار گیرد و هر دولتی می‌تواند هدف حمله قرار گیرد.» از این‌رو، می‌توان اشاره نمود آژانس بین‌المللی انرژی اتمی طی سال ۲۰۱۶ ضمن ارائه بیش از سه هزار دستگاه و وسیله برای شناسایی و رهگیری مواد هسته‌ای به دولت‌های مختلف، تجهیزاتی را نیز برای کمک به برزیل در زمان برگزاری «المپیک ریو» ارسال کرده بود.

به‌علاوه، دبیرکل وقت سازمان ملل متحد «بان‌کی‌مون» اقدامات تروریستی هسته‌ای را به عنوان یکی از جدی‌ترین تهدیدات قرن بیست و یکم معرفی کرد. رئیس‌جمهور وقت آمریکا باراک/اوباما نیز اظهار داشت: «هیچ خطری برای امنیت جهانی فاحش‌تر از تهدید تروریسم هسته‌ای و هیچ تکلیفی برای جامعه بین‌الملل فوری‌تر از رسیدگی به این تهدید وجود ندارد.» از این‌رو، نگرانی فزاینده‌ای که در خصوص ارتکاب اقدامات تروریستی هسته‌ای وجود دارد، ملاحظات را به سوی امنیت سلاح‌های هسته‌ای، پلوتونیوم، اورانیوم قابل‌استفاده در سلاح‌های هسته‌ای، مواد رادیواکتیو با غلظت بسیار اندک و تأسیسات هسته‌ای معطوف ساخته است. این در حالی است که متأسفانه این تهدید جهانی از سوی گروه تروریستی داعش در کسب، تحصیل و به‌کارگیری مواد و سلاح‌های هسته‌ای و شیمیایی وجود دارد (نمایان «ب»، ۱۳۹۵).

حوادث تروریستی در دهه‌های اخیر، ارتکاب جرایم سازمان‌یافته و سهولت دسترسی و استعمال سلاح‌های کشتار جمعی و به‌ویژه سلاح‌های هسته‌ای، ضرورت اتخاذ تدابیر و رویه‌های حقوقی در چارچوب سیاست جنایی تقنینی و قضایی بین‌المللی در سطوح بین‌المللی و ملی را فراهم ساخته است. این در حالی است که در چنین شرایطی هیچ دولتی توانایی مقابله با چالش‌ها و تهدیدهای ناشی از این‌گونه اقدامات در کلیه ابعاد، اشکال و ظواهر آن بودن همکاری بین‌المللی با سایر دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی همچون سازمان ملل متحد را ندارد؛ چرا که به‌طور اساسی این‌گونه تهدیدها به‌گونه‌ای فراملی ارتکاب می‌یابند و سازوکار مقابله با آن ضرورت اتخاذ تدابیری در چارچوب سیاست جنایی ملی و بین‌المللی را بیش از پیش آشکار می‌سازد (نماینان «ج»، ۱۳۹۵ و نمایان «د»، ۱۳۹۵).

وجود نگرانی‌های مذکور موجب شد تا جامعه بین‌المللی برای سرکوب جرایم تروریستی هسته‌ای سیاست‌هایی را اتخاذ کند. البته ایده معاهداتی راجع به سرکوب اقدامات تروریستی هسته‌ای به سال ۱۹۹۰ و پس از گسترش نگرانی‌ها راجع به تهدیدات تروریستی ناشی از به‌کارگیری مواد هسته‌ای و پرتوزا بازمی‌گردد (نماینان «الف»، ۱۳۸۸: ۴۳-۴۱). بنابراین افزایش نگرانی پس از جنگ سرد در مورد تروریسم، به‌ویژه تروریسمی که از سلاح‌های هسته‌ای، رادیولوژیک، شیمیایی و بیولوژیک استفاده می‌کند، موجب شد تا مجمع عمومی با صدور قطعنامه ۲۱۰/۵۱ در دسامبر ۱۹۹۶ برای سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای کمیته خاص را ایجاد کند (Christensen, 2010: 52-75).

در کنار کلیه اسناد و معاهدات بین‌المللی مقابله با تروریسم، مجمع عمومی سازمان ملل متحد در راستای رسالت خود «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای» را در سال ۲۰۰۵ به تصویب رساند. از این‌رو، رویکرد جامع این کنوانسیون درصدد است با توسعه و گسترش همکاری‌های بین‌المللی برای مقابله با اقدامات تروریستی هسته‌ای، چارچوبی برای اعمال راهبردهای ملی و منطقه‌ای دولت‌ها باشد (کوشا و نمایان «ب»، ۱۳۸۷: ۲۴۷-۲۴۵).

با این‌حال، امروزه ضرورت تأسیس یک محکمه بین‌المللی در رسیدگی به جنایات ناشی از ارتکاب و تهدیدهای به‌کارگیری از مواد و سلاح‌های هسته‌ای، رادیولوژیک، شیمیایی و بیولوژیک به سهولت احساس می‌شود؛ زیرا بازیگران غیردولتی (همچون داعش) با حمایت راهبردی غرب درصدد کسب و تحصیل مواد و سلاح‌های هسته‌ای هستند. این در حالی است که داعش تاکنون از سلاح‌های شیمیایی، از جمله گاز خردل در سوریه و عراق استفاده کرده است و تردیدی نیست چنانچه به مواد و سلاح‌های هسته‌ای، رادیولوژیک و بیولوژیک دست

یابد، از آن برای نیل به مقاصد خود برای ارتکاب جنایات ضدبشری و نسل‌کشی استفاده خواهد کرد. پیشگیری و اتخاذ سیاست‌های کنشی برای عدم دسترسی داعش به این‌گونه مواد و سلاح‌ها، ضرورتی انکارناپذیر است.^(۴) عدم ارائه تعریفی حقوقی و فراگیر، نبود راهبرد و سازوکار حقوقی متناسب در مواجهه با تروریسم هسته‌ای، تمرکز کنش‌ها و واکنش‌ها در سطوح ملی، تناقض اقدامات کنشی و واکنشی با حقوق اشخاص، مهم‌ترین موانع در پیشگیری و سرکوب اقدامات تروریستی هسته‌ای است^(۵) (فروغی، غنی و میرزایی، ۱۳۹۵: ۹۰-۸۷).

این مقاله با رویکرد راهبردی و با بهره‌گیری از آموزه‌های حقوق کیفری و حقوق بین‌الملل کیفری، درصدد است تا امکان‌سنجی طرح پیشنهادی تأسیس دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای را در اجلاس امنیت هسته‌ای (آوریل ۲۰۱۰) شناسایی، ارزیابی و مورد مذاقه قرار دهد. از این‌رو، روش تحقیق در این مطالعات، از نظر هدف، «اکتشافی و توسعه‌ای» و از حیث گردآوری داده‌ها، «توصیفی، کتابخانه‌ای و پیمایشی» است.

۱. مقابله با جرایم تروریستی هسته‌ای؛ تحولات کیفری نظام حقوق بین‌الملل هسته‌ای

۱-۱. تهدیدها، چالش‌ها

نگرانی روزافزون در مورد جرایم تروریستی هسته‌ای، توجهات را به سمت امنیت سلاح‌های هسته‌ای، پلوتونیوم، اورانیوم قابل کاربرد در سلاح‌های هسته‌ای، مواد رادیواکتیو با غلظت بسیار پایین و تأسیسات هسته‌ای معطوف ساخته است. در گذشته تمرکز عمده بر استفاده غیرمجاز و اتفاقی از سلاح‌های هسته‌ای، رهایی اتفاقی و مواجهه با پرتوافکنی و ایمنی نیروی انسانی بوده که با مواد رادیواکتیو فعالیت می‌کردند. با وجود این، پس از وقوع حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، موضوع مبارزه با جرایم تروریستی هسته‌ای اهمیت قابل توجهی یافته است.

البته اجلاس سران امنیت هسته‌ای در آوریل ۲۰۱۰ که در واشنگتن برگزار شد توجه را به سمت تهدید نوین اقدامات تروریستی هسته‌ای و همین‌طور ضرورت ایجاد امنیت برای مواد هسته‌ای دارای مصرف تسلیحاتی سراسر دنیا جلب نمود. توسعه فناوری گسترش ایدئولوژی افراط‌گرایی، و نیز مواد هسته‌ای موجب شده است تا از اقدامات تروریستی هسته‌ای یک اقدام احتمالی نگران‌کننده‌تر بسازند. هر چند این نشست طی سال‌های ۲۰۱۲، ۲۰۱۴ و ۲۰۱۶ پیرامون امنیت هسته‌ای و چالش‌های پیش‌روی برگزار شد (نمامیان «الف»، ۱۳۹۵).

بنابراین، ظهور چالش‌های بالا در عرصه نظام بین‌المللی منجر به تصویب کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اعمال تروریسم هسته‌ای در آوریل ۲۰۰۵، از سوی مجمع عمومی سازمان ملل متحد شد که در این خصوص ماده ۸ کنوانسیون مذکور، به‌منظور پیشگیری از

جرائم موضوع ماده ۲ این کنوانسیون، دولت‌ها را ملزم ساخته تا تدابیر متناسب برای محافظت از مواد هسته‌ای با توجه به توصیه‌ها و راهکارهای آژانس بین‌المللی انرژی اتمی اتخاذ کنند. این تدابیر عبارت است از «اقدام برای برهم زدن موقعیت و وضعیت استفاده تروریست‌ها از این مواد» و از این‌رو، پیشگیری غیرکیفری به حساب می‌آید. همین تدابیر در قالب همکاری میان دولت‌های عضو کنوانسیون در بند یک ماده ۷ پیش‌بینی شده است (معظمی و نامیان، ۱۳۹۳: ۶۸۸-۶۸۶).

مطابق بند مذکور، دولت‌های عضو باید تدابیر قابل‌اجرا برای پیشگیری و مقابله با تمهیدات اقدامات تروریستی هسته‌ای از قبیل ممنوعیت فعالیت‌های غیرقانونی اشخاص، گروه‌ها و سازمان‌ها در تشویق یا تحریک یا سازمان‌دهی برای ارتکاب جرائم موضوع ماده ۲ یا کمک یا مساعدت فنی آگاهانه برای ارتکاب آنها در محدوده سرزمین یا خارج از محدوده سرزمینی در قالب همکاری‌های بین‌المللی را اتخاذ کنند.

به‌علاوه، تروریسم هسته‌ای تهدیدی جدی برای امنیت ملی محسوب می‌شود. با وجود اینکه از قبل درخصوص این تهدید در اوایل دهه ۱۹۹۰ آگاهی وجود داشت، اما اهمیت اساسی آن به‌طور محسوس در ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و زمانی که اعضای سازمان تروریستی القاعده چهار هواپیما را به سرقت برده و با سه فروند از آنها به مرکز تجارت جهانی و پنتاگون حمله کردند، به اثبات رسید؛ بنابراین پیشگیری از جرایم تروریستی هسته‌ای نیازمند راهبردهای همه‌جانبه است؛ راهبردی که از دسترسی تروریست‌ها به سلاح‌ها و مواد هسته‌ای از همان آغاز جلوگیری کند، آنها را در مرز شناسایی و از مسیرهای احتمالی ارسال این سلاح‌ها مراقبت کند و نیز به انگیزه‌ها و ابزارها (اعمال تروریستی) بپردازد.

به‌علاوه پیشگیری وضعی از جرایم تروریستی هسته‌ای، به‌طور مشخص در کنوانسیون حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای، در قالب اتخاذ تدابیر ویژه برای پیشگیری از دسترسی تروریست‌ها و اشخاص غیرمجاز به مواد و وسایل هسته‌ای مطرح شده بود. حتی پیش از آن در ماده ۲ معاهده عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای، مصوب ژوئیه ۱۹۶۸، تدابیر پیشگیرانه برای ممانعت از دستیابی دولت‌های فاقد تسلیحات هسته‌ای (و نه اشخاص حقیقی) به این سلاح‌ها پیش‌بینی شده بود.

از جمله اقداماتی که می‌توان در راستای پیشگیری از جرایم تروریستی هسته‌ای مدنظر قرار داد، این است که دولت‌ها تمامی سلاح‌ها و مواد هسته‌ای قابل‌استفاده در ساخت این قبیل سلاح‌ها را تحت حراست شدید قرار دهند. نکته قابل‌توجه این‌که دولت‌ها و جامعه بین‌المللی باید تدابیر امنیتی را به‌گونه‌ای اتخاذ نمایند تا اطمینان حاصل شود که ضمن عدم توانایی

تروریست‌ها در جهت تهدید علیه ایمنی تأسیسات هسته‌ای، به هیچ‌وجه توانایی کسب و تحصیل آن را اخذ نکنند (Barton, 2002: 325).

دولت‌های دارای سلاح‌های هسته‌ای، تدابیر شدیدی را برای امنیت سلاح‌ها و مواد هسته‌ای قابل کاربرد در آنها اتخاذ کرده‌اند. این تدابیر در خصوص مواد رادیواکتیو غیرقابل کاربرد در سلاح‌های هسته‌ای که توسط مؤسسات غیرنظامی استفاده می‌شوند، قابل اعمال نیستند (Bunn and Steinhäuser, 2001; Nukes, 2002).

۱-۲. رویکردها و راهبردها

از زمانی که نخستین بمب‌های هسته‌ای بر فراز شهرهای هیروشیما و ناگازاکی در جنگ جهانی دوم به دستور هری ترومن، رئیس‌جمهور وقت آمریکا در ژاپن فرو ریخته شدند، جامعه بین‌المللی با این نگرانی مواجه بوده است که به چه نحوی با این‌گونه سلاح‌ها مقابله و آنها را مهار کند تا از دسترسی تروریست‌ها در امان باشد (Kosuge, 2007: 279-303).

با توجه به این‌که سال‌ها از آن حادثه می‌گذرد و حدود ده سال پس از پایان جنگ جهانی دوم کشورهای شوروی، فرانسه، چین و انگلستان نیز به سلاح‌های هسته‌ای دست یافتند؛ با این حال جامعه جهانی همواره به دنبال اتخاذ اقداماتی برای پیشگیری و مبارزه با گسترش سلاح‌های هسته‌ای، به‌ویژه کنترل و خلع سلاح هسته‌ای^(۶) بوده است.

خلع سلاح و کنترل تسلیحات از زمان‌های بسیار دور از ابزارهای ارزشمند و کارآمد برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی بوده است (رایت و ویر، ۱۳۹۴). از این‌رو، موضوع خلع سلاح و کنترل تسلیحات در اواخر قرن نوزدهم میلادی و نیمه قرن بیستم میلادی پس از کشتار میلیونی در جنگ‌های جهانی اول و دوم مورد توجه مجامع جهانی، به‌عنوان یکی از مباحث مهم تضمین‌کننده صلح و امنیت بین‌المللی قرار گرفت؛ بنابراین اغلب تلاش‌ها در این زمینه، از سوی سازمان ملل متحد و دیگر سازمان‌های بین‌المللی (جامعه ملل، ۱۹۱۹) صورت گرفته است (رستمی تبریزی، ۱۳۸۸: ۱۹).

خلع سلاح و کنترل تسلیحات، از حساس‌ترین عرصه‌های بین‌المللی است که در آن جدال حاکمیت دولت‌ها با یکدیگر و اخیراً هم با روند انسانی‌شدن نظام حقوق بین‌الملل به‌وضوح آشکار است. در این میان، سیاست بین‌المللی که انعکاسی از همین حاکمیت‌ها است، در پی‌ریزی قواعد، شیوه‌های تفسیر و همچنین فرایند اجرای موازین خلع سلاح، نقشی اساسی و بنیادین را ایفا می‌کند. از این‌رو، فرایند مزبور دارای وضعیت مختص به خود در مقایسه با سایر بخش‌های نظام حقوق بین‌المللی است؛ چراکه همچنان اصل حاکمیت دولت‌ها به‌صورت

چشمگیر نمود داشته و به‌طور اساسی دولت‌ها نسبت به محدود شدن یک‌طرفه حاکمیت و عدم توازن در حقوق معاهدات، واکنش‌های صریحی داشته و دارند (ساعد، ۱۳۸۸: ۱۵۰-۱۳۳). کنترل سلاح‌های هسته‌ای و عدم گسترش مواد و فناوری‌های هسته‌ای در محدودیت اقدامات تروریستی هسته‌ای اهمیت فزاینده‌ای دارند. کنترل مؤثر علیه این‌گونه اقدامات مستلزم آن است که دولت‌ها برای حفاظت از سلاح‌های هسته‌ای، مواد شکافت‌پذیر قابل کاربرد در آن سلاح‌ها، دیگر مواد رادیواکتیو و تأسیسات هسته‌ای شیوه‌های مناسبی را به‌کار بندند. این تدابیر شامل فناوری، مداخله انسانی، روش‌ها، بررسی منظم و روزآمد کردن این تدابیر و تجهیزات است.

به‌بیان‌دیگر، توسل به اقدام تروریستی هسته‌ای یا تهدید به آن، بسیاری از ملاحظات راهبردی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد؛ زیرا هر اقدام تروریستی هسته‌ای دارای تلفات جانی و مالی، خسارات فیزیکی و اقتصادی فراوان است، از طرفی منجر به ارتقای موقعیت اجتماعی و سیاسی آن گروه تروریستی می‌شود. از این‌رو، اقدامات تروریستی هسته‌ای از نظر کیفی با سایر اقدامات تروریستی بسیار متفاوت است و اتخاذ راهبردهای بازدارنده می‌تواند از توسل این قبیل گروه‌ها به ارتکاب اقدامات تروریستی هسته‌ای پیشگیری کند. به عبارت ساده‌تر، اتخاذ برخی راهبردها از سوی دولت‌ها منجر به دشواری و پرهزینه‌شدن و در برخی موارد امکان‌ناپذیر بودن توسل به اقدامات تروریستی هسته‌ای می‌شود. راهبردهای مزبور شامل موارد زیر است:

- اتخاذ راهبردهای بازدارنده شامل ایجاد چالش‌های اجرایی (همچون مسائل اخلاقی، ترس از تلافی و مقابله‌به‌مثل شدید) و امکانات بالقوه لازم برای توسل به اقدامات تروریستی هسته‌ای؛^(۷)

- بهبود حفاظت فیزیکی تأسیسات هسته‌ای و زرادخانه‌های مواد و سلاح‌های هسته‌ای برای ایجاد مانع یا دشواری دسترسی تروریست‌ها به این مواد، تجهیزات یا سلاح‌های هسته‌ای؛

- آگاهی‌بخشی به عموم مردم درباره آثار و عواقب یک انفجار هسته‌ای؛
- اتخاذ راهبرد رفتاری مطلوب در سطوح ملی و بین‌المللی برای کاهش توان گروه‌های تروریستی؛^(۸)

- بازنگری در تعریف منافع کشورها برای تشویق آنها به همکاری و هماهنگی در پیشگیری از اقدامات تروریستی هسته‌ای؛

- توجه به کنترل مواد رادیواکتیو موجود در جهان، به‌ویژه اورانیوم بسیار غنی‌شده؛
- آمادگی برای وقوع هرگونه اقدام تروریستی هسته‌ای در سطح بین‌المللی.

لازم به ذکر است، مبارزه موفقیت‌آمیز با تروریسم نیازمند گردآوری اطلاعات از دولت‌ها و همکاری پلیس محلی است. با این حال، راهبرد غایی مبارزه جدی با تروریسم هسته‌ای (یعنی راهبرد مبتنی بر نفی سه امر: بمب‌های هسته‌ای رهاشده، بمب‌های هسته‌ای در دست‌ساخت و دولت‌های جدید دارای سلاح هسته‌ای) پیشگیری و سرکوب تروریست‌ها از دسترسی به این جنگ‌افزارها و عناصر سازنده آنهاست؛ سرانجام، مبارزه با سلاح‌های هسته‌ای یا مبارزه با مواد مورد نیاز برای ساخت سلاح‌های هسته‌ای، به معنی نابودی تروریسم هسته‌ای است.

در نخستین بخش این راهبرد (یعنی مبارزه با بمب‌های هسته‌ای آزادشده) باید بدون تردید از همه سلاح‌های هسته‌ای حفاظت کامل بشود یا مواد قابل بهره‌گیری در سلاح‌های اتمی زیر نظر یک «استاندارد امنیت بین‌المللی» قرار گیرد تا تضمین لازم برای پیشگیری از دسترسی تروریست‌ها به این سلاح‌ها یا قطعات سازنده آنها حاصل شود. آمریکا و روسیه باید باهم، چنین استانداردی را به دست دهند و بدون تردید برای نگهداری از سلاح‌ها و مواد هسته‌ای به‌گونه‌ای بسیار شفاف عمل کنند تا مطمئن شوند که زرادخانه‌ها نمی‌تواند مورد دستبرد تروریست‌ها قرار گیرد. پس از آن، مسکو و واشنگتن باید به‌سرعت به دیگر دولت‌های دارنده سلاح‌های هسته‌ای روی آورند و از آنها بخواهند این استاندارد جدید را برای برقراری امنیت اتمی بپذیرند و دیگر اعضای باشگاه اتمی نیز از همکاری واشنگتن و مسکو در این زمینه اطمینان یابند.

با این حال، عدم امنیت در خصوص فعالیت‌های هسته‌ای احتمال ورود ضرر و زیان‌های محتمل را در پی خواهد داشت؛ در مقابل، امنیت این‌گونه فعالیت‌ها امکان ممانعت و پیشگیری از ایجاد چنین خساراتی را محقق می‌سازد. به‌عبارت‌دیگر، هراندازه امنیت فعالیت‌های هسته‌ای تأمین شود، احتمال ورود خسارت کاهش خواهد یافت. البته منظور از امنیت در این‌گونه فعالیت‌ها اتخاذ تدابیر و اقدامات فنی و پلیسی برای حفاظت و حراست از مواد و تأسیسات هسته‌ای در برابر مخاطراتی همچون سرقت، خرابکاری و برداشت غیرمجاز مواد هسته‌ای مسلحانه است.

با این وجود، فقدان امنیت موجبات ایجاد تهدیداتی را فراهم می‌کند. این تهدیدات شامل گسترش سلاح‌های هسته‌ای از راه دسترسی غیرقانونی گروه‌های غیردولتی به مواد و تجهیزات هسته‌ای و نیز ایجاد خسارت به افراد، جامعه و محیط‌زیست است. از این رو، برقراری امنیت در این‌گونه فعالیت‌ها می‌تواند زمینه را برای کاهش یا رفع تهدیدات مذکور فراهم کند. بنابراین برقراری امنیت در فعالیت‌های هسته‌ای، نه‌تنها مانعی برای گسترش سلاح‌های هسته‌ای به شمار می‌آید، بلکه در پیشگیری یا کاهش خسارت ناشی از وجود این‌گونه فعالیت‌ها نیز مؤثر واقع می‌شود.

حساسیت بیش از حد دولت‌ها نسبت به امنیت فعالیت‌های هسته‌ای خود موجب شده که این موضوع اساساً در زمره موضوعات ملی قلمداد شده و به‌سختی تابع مقررات حقوق بین‌المللی واقع شود. دولت‌ها سال‌ها در مقابل توسعه قواعد حقوق بین‌الملل به مسائل و موضوعات امنیت هسته‌ای خود مقاومت کرده و ترجیح دادند مسئولیت برقراری امنیت در فعالیت‌های هسته‌ای خویش را خود برعهده بگیرند، اما به‌تدریج و با گذشت زمان و نیز در نتیجه بروز برخی تمهیدات فرامرزی بالقوه علیه فعالیت‌های هسته‌ای دولت‌ها، همکاری بین‌المللی میان دولت‌ها به‌واسطه انعقاد اسناد بین‌الملل الزام‌آور ضروری و اجتناب‌ناپذیر شد (رضایی پیش‌رباط، ۱۳۸۶: ۱۵۲-۱۵۰).

افزایش خطر اقدامات تروریستی هسته‌ای با وجود حوادثی هم‌چون حادثه ۱۹۸۶ چرنوبیل و ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ در نیویورک موجبات اهمیت بیشتر قواعد حقوق بین‌الملل در رابطه با مسائل و موضوعات امنیت هسته‌ای کشورها را فراهم کرد و اتخاذ راهبردهایی به‌منظور پیشگیری از وقوع حوادثی از این دست به سهولت آشکار شد.

اقدامات حقوقی در سطح بین‌المللی پیش از حوادث تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ صورت پذیرفته است که بیشتر در خصوص عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای، کنترل و خلع سلاح هسته‌ای، حفاظت فیزیکی از مواد و تجهیزات و تأسیسات هسته‌ای برای پیشگیری از سرقت یا استفاده غیرمجاز از آنها، ایجاد مناطق عاری از سلاح‌های هسته‌ای (شاکر، ۱۳۸۸: ۱۶۸-۱۵۱)، منع آزمایش‌های هسته‌ای در فضای ماورای جو و زیر آب، استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو از جمله ماه و سایر اجرام سماوی و ممنوعیت استقرار سلاح‌های هسته‌ای و سایر سلاح‌های کشتار جمعی در بستر و کف اقیانوس بوده است (نماین «الف»، ۱۳۹۵: ۵۹۳-۵۸۶).

با وقوع حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، نه‌تنها دولت‌ها، بلکه جامعه بین‌المللی مکلف به تشدید سازوکارهای پیشگیری و مبارزه با تروریسم شدند که در این راستا اسناد متعدد و گوناگونی از سوی کشورها در قالب حقوق داخلی و نیز جامعه بین‌المللی در قابل معاهدات، قطعنامه‌ها، اعلامیه و توصیه‌نامه‌ها تصویب و منتشر شد.

حوادث مزبور و در مقابل آن جنگ علیه تروریسم، اگرچه تأثیری در مذاکرات پیرامون مسائل هسته‌ای نداشت، اما کلیه مسائل مربوط به سیاست‌گذاری هسته‌ای را دچار تغییر و تحول کرد؛ به‌عنوان نمونه در این زمینه می‌توان به وضعیت موجود در معاهده عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای اشاره کرد که مسائل جدی و بسیار مهمی را در خصوص مفهوم و کارایی بازدارندگی هسته‌ای در جهان مطرح کرد. این در حالی است که حوادث تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ هیچ‌گونه تأثیری بر نظریه کنترل تسلیحات هسته‌ای نداشت؛ چراکه شرایط جدید

همکاری میان ایالات متحده آمریکا و روسیه، مسائل اختلاف آمیز دفاع موشکی را مرتفع کرد و موجب شد تا هر دو طرف در زمینه اصول کلی کاهش نیروها به توافقات خاصی دست یابند. در مقابل، حوادث اخیر مهم‌ترین اثر را نسبت به مسئله امنیت فیزیکی مواد و سلاح‌های هسته‌ای و نیز راه‌های حمل و نقل آنها از مرزهای بین‌المللی در هنگام صادرات و واردات داشته است (آبیراتنه، ۱۳۹۴).

آثار حوادث تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ نسبت به مسئله گسترش سلاح‌های هسته‌ای به این صورت بود که این واقعه موجبات توقف برخی از برنامه‌های هسته‌ای را فراهم کرد، چرا که حوادث مذکور تهدیدهای بالقوه گسترش سلاح‌های هسته‌ای را بیش‌ازپیش آشکار کرد به گونه‌ای که پس از حوادث اخیر «جنگ علیه تروریسم» تا حدی مبدل به «جنگ علیه گسترش سلاح‌های هسته‌ای» شد.

حوادث تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ حتی بر رقابت‌های هسته‌ای اثرگذار بوده است. بر این اساس، رقابت‌ها موجبات اتخاذ راهبردهای مشدده کشورها را در زمینه مبارزه با تروریسم فراهم کرد؛ به طوری که واکنش‌های روسیه پس از حوادث مزبور و کمک این کشور برای مبارزه با تروریسم بین‌المللی موجب شد تا دوره جنگ سرد با سرعت بیشتری به پایان رسد (کوشا، ۱۳۸۹: ۲۰۶-۲۰۱).

خلع سلاح و کنترل تسلیحات، بهترین راهبرد مقابله با ارتکاب جرایم تروریستی هسته‌ای در چارچوب معاهده عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای^(۹) است. از این رو، جامعه بین‌المللی باید به سمت امحای سلاح‌های هسته‌ای و مواد شکافت‌پذیر حرکت کند تا خطر تهدید این‌گونه جرایم را کاهش دهد.^(۱۰) این راهبرد آرمان‌گرایانه، به‌طور محتمل قابل تحقق نیست. درعین حال کنترل تسلیحات، به‌ویژه عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای می‌تواند به کاهش تهدید ناشی از ارتکاب جرایم مزبور کمک کند. در صورتی که مواد و فناوری هسته‌ای گسترش یابند، احتمال آنکه تروریست‌ها به آنها و سلاح‌ها نیز دسترسی پیدا کنند، بیشتر می‌شود.

۱-۳. سیاست جنایی و قانون‌گذاری بین‌المللی

مرکز پیشگیری از تروریسم دفتر مبارزه با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد^۳ از سال ۲۰۰۶ به‌طور روزافزون به مسئله تروریسم هسته‌ای، شیمیایی و بیولوژیک به‌منزله بخشی از ارائه همکاری فنی جاری خود در خصوص مسائل حقوقی ضدتروریسم و امور ظرفیت‌سازی مربوطه توجه کرده است.

اقدامات تخصصی و راهبردی دفتر مبارزه با جرم و مواد مخدر ملل متحد، بر اساس قطعنامه ۱۹(۲۰۰۵) شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد و قطعنامه‌های ۶۲/۱۷۲، ۶۲/۷۰ و ۶۲/۱۷۵ مجمع عمومی سازمان‌دهی شده‌اند که نقش این شعبه را در همکاری با کشورها در جهت عضویت در کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای و سایر اسناد قانونی اخیر، جمله اصلاحیه ۲۰۰۵ کنوانسیون حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای سال ۱۹۷۹، پروتکل ۲۰۰۵ کنوانسیون سرکوب اعمال غیرقانونی بر ضد ایمنی کشتیرانی دریایی و پروتکل ۲۰۰۵ پروتکل سرکوب اعمال غیرقانونی بر ضد ایمنی سکوها ثابت مستقر در فلات قاره و اجرای آنها به رسمیت شناختند.

علاوه بر این، راهبرد ضد تروریسم جهانی سال ۲۰۰۶ سازمان ملل متحد (قطعنامه ۲۷۲/۶۲ و ۲۸۸/۶۰ مجمع عمومی)، از این سازمان می‌خواهد تا هماهنگ‌سازی در طراحی یک واکنش به حمله تروریستی با استفاده سلاح یا مواد هسته‌ای، شیمیایی و بیولوژیک را افزایش دهد و دفتر پیشگیری از تروریسم دفتر مبارزه با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد را تشویق می‌کند تا ارائه همکاری فنی خود به کشورها را برای تسهیل اجرای کنوانسیون‌های بین‌المللی و پروتکل‌های مربوط به پیشگیری و مبارزه با تروریسم و قطعنامه‌های ذی‌ربط سازمان ملل متحد را تقویت کند.

فعالیت‌های همکاری فنی شعبه در زمینه اقدامات تروریستی هسته‌ای، شیمیایی و بیولوژیک در چارچوب طرح جهانی «تقویت برنامه حقوقی ضد تروریسم»^۴ به اجرا درمی‌آیند. این شعبه از زمان راه‌اندازی پروژه جهانی در ژانویه سال ۲۰۰۳ همکاری تخصصی در تصویب اجرای اسناد قانونی جهانی علیه تروریسم را از طریق همکاری مستقیم مختص به کشور یا از راه ساماندهی کارگاه‌های زیرمنطقه‌ای به ۱۶۴ کشور عضو ارائه کرده است. این فعالیت‌ها طی هماهنگ‌سازی دقیق با کمیته ضد تروریسم و دبیرخانه اجرایی ضد تروریسم^۵ آن، تقبل شده و به‌طور مشترک با سایر سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای با محدودیت ادغام کارشناسی دفتر مبارزه با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد با صلاحیت‌های سایر عاملان در زمینه‌های موضوعی و جغرافیایی خاص به اجرا درآمده‌اند. فعالیت دفتر موجب افزایش برجسته‌ای در آمار تصویب اسناد قانونی جهانی ضد تروریسم، شرح و تفصیل قانون‌گذاری ضد تروریسم جدید یا اصلاح آن و همین‌طور آگاهی و آموزش چند هزار تن از مسئولان عدالت کیفری در کشورهای کمک‌گرفته در خصوص تمهیدات و کاربرد عملی اسناد جهانی ضد تروریسم شده است.

تعدادی از نشست‌های منطقه‌ای با محدودیت موضوعی که تا به حال ساماندهی شده‌اند، عبارتند از:

- نشست منطقه‌ای برای کشورهای از مرکز و جنوب شرق اروپا در خصوص همکاری بین‌المللی علیه تروریسم^۶ (بوداپست، مجارستان، ۱۳-۱۲ نوامبر ۲۰۰۸، با سازمان امنیت و همکاری اروپا): این نشست ۴۰ کارشناس ضدتروریسم نقاط کانونی برای همکاری بین‌المللی و کارشناسان کالبدسنجی از کشورهای اروپای مرکزی و جنوب شرقی و همین‌طور سازمان‌های بین‌المللی مربوطه را برای بحث و گفتگو در مورد بهترین شیوه‌ها و ابزارهای قانونی در مبارزه با تروریسم، به‌ویژه اقدامات تروریستی هسته‌ای، گرد هم جمع کرد.

- نشست منطقه‌ای برای کشورهای عضو شورای خلیج فارس در خصوص اقدامات تروریستی هسته‌ای^۷ (دوحه، قطر، ۲۹-۳۰ آوریل ۲۰۰۸، با همکاری شورای خلیج فارس): این نشست بر کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اعمال تروریسم هسته‌ای، مبارزه با اقدامات تروریستی هسته‌ای در بافت و راهبرد جهانی ضدتروریسم سازمان ملل متحد، نقش کمیته ۱۵۴۰، نقش سایر نهادهای بین‌المللی ذی‌ربط همچون آژانس بین‌المللی انرژی اتمی متمرکز بود.

- نشست برای کشورهای عضو فدرال کشورهای مستقل و عضو سازمان معاهده امنیت جهانی در خصوص پیشگیری از اقدامات تروریستی هسته‌ای، شیمیایی، بیولوژیک و شبکه‌ای و سایر تهدیدات و چالش‌های جهانی در پرتو کنوانسیون‌ها و پروتکل‌های بین‌المللی ضدتروریسم سازمان ملل متحد^۸ (مینسک، باروس، ۱۸-۱۶ ژانویه ۲۰۰۸، تحت حمایت‌های مالی مشترک سازمان همکاری و امنیت اروپا و با شرکت کمیته ۱۵۴۰ شورای امنیت، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و دانشکده حقوق بین‌الملل هسته‌ای): این نشست توسط کمیته اجرایی کشورهای مستقل فدرال هماهنگ شد و به نمایندگان نامبرده سازمان‌های امنیتی و وزارت دادگستری کشورهای عضو فدرال کشورهای مستقل (به‌استثنای گرجستان، اکراین و ترکمنستان) خطاب گردید.

- نشست منطقه‌ای دفتر مبارزه با مواد مخدر و جرم سازمان ملل و سازمان امنیت و همکاری اروپا برای کشورهای آسیای مرکزی و افغانستان در خصوص مبارزه با اقدامات

6. Sub-regional workshop for states from Central and Southeast Europe on international cooperation against terrorism

7. Sub-regional workshop for the Member States of the Gulf Council on nuclear terrorism

8. Workshop for Member States of the Commonwealth of Independent States and of the Collective Security Treaty Organization on the prevention of nuclear, chemical, biological and cyber terrorism and other global threats and challenges in the light of the UN Conventions and Protocols

تروریستی هسته‌ای^۹ (تاشکند، ازبکستان، ۱۳-۱۲ آوریل ۲۰۰۷، با شرکت آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و دانشکده حقوق بین‌الملل هسته‌ای): این نشست به‌طور مشترک با سازمان امنیت و همکاری اروپا برگزار شد و دولت ازبکستان میزبان آن بود. هدف آشنایی کارشناسان حقوقی ارشد از کشورهای آسیای مرکزی و افغانستان با اسناد حقوق بین‌الملل ضد اقدامات تروریستی هسته‌ای بود. این کارگاه محلی مناسب برای بحث و تبادل نظر در مورد قانون ملی موجود در این زمینه بود.

این شعبه علاوه بر این نشست‌های منطقه‌ای به ساماندهی چند فعالیت تخصصی در سطح ملی نیز پرداخته است:

- نشست کارشناسی پیش‌نویس حقوقی راجع به ابعاد حقوق کیفری چهارچوب قانونی جهانی علیه اقدامات تروریستی هسته‌ای^{۱۰} (ایروان، ارمنستان، ۱۹-۱۸ فوریه ۲۰۰۹): هدف این نشست تقویت قانون‌گذاری کشوری و همکاری بین‌المللی علیه اقدامات تروریستی هسته‌ای بود. نتیجه این کارگاه یک طرح عملیاتی برای اصلاح قانون مجازات ارمنستان توسط اسناد قانونی جهانی ضد تروریسم و طرح عملیاتی برای آموزش پیگیری در مبارزه با تروریسم بیولوژیک و شیمیایی بود.

- نشست ملی در خصوص ابعاد حقوق کیفری مبارزه با اقدامات تروریستی هسته‌ای، شیمیایی و بیولوژیک در پرتو اسناد جهانی مربوطه^{۱۱} (عشق‌آباد، ترکمنستان، ۲۷-۲۴ نوامبر ۲۰۰۸، ساماندهی توسط سازمان امنیت و همکاری اروپا و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی): هدف این نشست آشنایی حقوقدانان برجسته ترکمنستان با اسناد حقوق بین‌المللی مرتبط با اقدامات تروریستی هسته‌ای، شیمیایی و بیولوژیک و ارائه همکاری علمی در تقویت قانون‌گذاری کیفری کشور در این زمینه بود.

- نشست در خصوص اجرای قانونی اسناد ضد تروریسم جهانی ۲۰۰۵ در رابطه با حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای و امنیت کشتیرانی^{۱۲} (داکا، بنگلادش، ۷-۶ ۲۰۰۸): در این نشست

---

9. UNODC/OSCE Regional workshop for the Central Asia countries and Afghanistan on the suppression of acts of nuclear terrorism.

10. Legislative drafting expert workshop on the criminal law aspects of the universal legal framework against nuclear terrorism.

11. National workshop on the criminal law aspects of countering the nuclear, chemical and biological terrorism in the light of the relevant universal instruments

12. Workshop on the legislative implementation of the 2005 universal counter-terrorism instruments concerning the physical protection of nuclear material and the security of maritime navigation

در خصوص همکاری برای ارزیابی مضامین حقوقی مقرر در اسناد مصوب توسط بنگلادش شامل طرح مقررات مدل تحت پوشش تعهدات حقوق کیفری مقرر در اسناد ارائه شد.

- نشست کارشناسی پیش‌نویس حقوقی در خصوص ابعاد حقوق کیفری چارچوب حقوق جهانی علیه اقدامات تروریستی هسته‌ای^{۱۳} (کیف، اوکراین، ۱۴-۱۰ مارس ۲۰۰۸، هماهنگ‌شده توسط وزارت امور خارجه ایالات متحده آمریکا و مرکز ضد تروریست اوکراین): این نشست به‌طور مشترک با ابتکار عمل دسترسی به قاچاق هسته‌ای وزارت خارجه آمریکا و طی همکاری با مرکز سازمان امنیت تروریسم اوکراین تشکیل شد. هدف آن تقویت قانون‌گذاری ملی اوکراین و همکاری حقوقی بین‌المللی علیه قاچاق و تروریسم هسته‌ای بود.

- نشست کارشناسی پیش‌نویس قانونی راجع به ابعاد حقوق کیفری چارچوب حقوق جهانی علیه اقدامات تروریستی هسته‌ای^{۱۴} (بلگراد، صربستان، ۲۰-۱۹ فوریه ۲۰۰۸، با شرکت آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و سازمان امنیت و همکاری اروپا): هدف نشست تقویت قانون‌گذاری کشوری و همکاری حقوق بین‌الملل ضد تروریستی هسته‌ای بود.

این شعبه از راه توسعه نشریات و ابزارهای همکاری فنی به کارشناسان حقوقی متخصص در مبارزه با تروریسم نیز کمک کرده است. اجلاس گروه کارشناسی در خصوص اجرای مقررات کیفری ضمیمه در چارچوب حقوق جهانی علیه اقدامات تروریستی هسته‌ای که در ۶-۷ دسامبر ۲۰۰۷ در وین تشکیل شد، فرصت مناسبی را برای کارشناسان کشورها و سازمان‌های مختلف برای بحث و گفتگو در مورد این مقررات کیفری و همچنین مسائل مهم در رابطه با پاسخگویی اشخاص حقوقی به صورتی که توسط اسناد مربوطه مقرر شده بود، فراهم کرد. شرکت نمایندگانی از آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، سازمان بین‌المللی دریانوردی و اینترپل، امکان تبادل نظر در مورد همکاری فنی میان این سازمان‌ها را ایجاد کرد. بر اساس نتیجه این اجلاس، یک ابزار همکاری فنی تخصصی ابداع شد که درج مقررات راجع به اسناد قانونی بین‌المللی در قانون‌گذاری ملی را میسر ساخت.

به‌علاوه، این شعبه کارشناسی حقوقی را در خصوص چند فعالیت ساماندهی شده توسط سایر سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای ارائه کرده است:

- سمپوزیوم امنیت بین‌المللی هسته‌ای^{۱۵} (وین، اتریش، ۳۰ مارس تا ۳ آوریل ۲۰۰۹، به‌طور مشترک با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی هماهنگ شد)؛

13. Legislative drafting expert workshop on the Criminal Law Aspects of the Universal Legal Framework against Nuclear Terrorism.

14. Legislative drafting expert workshop

15. International Nuclear Security Symposium.

اجلاس‌هایی درخصوص یک سند پیشنهاد امنیت هسته‌ای در مورد موضوع کشف و واکنش به اعمال جنایی و غیرقانونی مشتمل بر ماده هسته‌ای یا رادیواکتیو خارج از کنترل سرپرستی^{۱۶} (وین، اتریش، ۲۱-۱۷ نوامبر ۲۰۰۸ و ۲۷-۲۳ مارس ۲۰۰۹، با ریاست مشترک آژانس بین‌المللی انرژی اتمی)؛

- کارگاه منطقه‌ای آژانس در خصوص اجرای قانون در رابطه با امنیت هسته‌ای کشورهای آفریقایی^{۱۷} (وین، اتریش، ۱۰-۸ اکتبر ۲۰۰۸)؛

- اجلاس درخصوص حمایت حقوقی بین‌المللی از محاکمه قاچاق مواد سلاح‌های کشتارجمعی و اقدامات تروریستی هسته‌ای^{۱۸} (گرمیش-پارتن کرفن، آلمان، ۵-۴ سپتامبر ۲۰۰۸، ساماندهی شده توسط ابتکار عمل جهانی علیه اقدامات تروریستی هسته‌ای)؛

- برگزاری جلسات سخنرانی در مورد چارچوب حقوقی جهانی علیه اقدامات تروریستی هسته‌ای در دانشکده حقوق بین‌الملل هسته‌ای^{۱۹} (مونت پلیم، فرانسه، ۲۹ اگوست ۲۰۰۸)؛

- برگزاری کنفرانس بین‌المللی درخصوص پیشگیری از بیوتروریسم^{۲۰} (بخارست، رومانی، ۷-۹ اکتبر ۲۰۰۷، ساماندهی شده توسط کارگروه پیشگیری از بیوتروریسم رومانی، وزارت آموزش و تحقیق رومانی و کنسرسیوم قانون و امنیت راهبردی)؛

- برگزاری جلسات سخنرانی در مورد چارچوب حقوقی جهانی علیه اقدامات تروریستی هسته‌ای در دانشکده حقوق بین‌الملل هسته‌ای^{۲۱} (مونت پلیم، فرانسه، ۷ سپتامبر ۲۰۰۷)؛

- کارگاه جامعه کشورهای جنوب شرقی آسیا در مورد پیشگیری از بیوتروریسم^{۲۲} (جاکارتا، اندونزی، ۱۳-۱۲ جولای ۲۰۰۷)؛

16. Meetings on a Nuclear Security Recommendation document on the issue of the detection and response to criminal and unauthorized acts involving nuclear and other radioactive material out of regulatory control.

17. IAEA Regional Workshop on Implementing Legislation in Nuclear Security for African.

18. Meeting on the International Legal Underpinning for Prosecution of Illicit Transfer of WMD Materials and Nuclear Terrorism

19. Lecture on the Universal Legal Framework against Nuclear Terrorism at the International School of Nuclear Law.

20. International Conference on Bio-terrorism Prevention

21. Lecture on the Universal Legal Framework against Nuclear Terrorism at the International School of Nuclear Law

22. ASEAN Workshop on Preventing Bio-terrorism.

- برگزاری جلسات در قالب میزگرد راجع به اقدامات تروریستی هسته‌ای: پیشگیری، امنیت و چارچوب حقوقی علیه تروریسم^{۲۳} (نیویورک، ۱۸ ژوئن ۲۰۰۷، سازماندهی شده توسط آژانس بین‌المللی انرژی اتمی).

۱-۴. سابقه طرح موضوع: دیدگاه‌ها و رویکردها

پنج قدرت هسته‌ای جهان (شامل ایالات متحده آمریکا، روسیه، چین، انگلیس و فرانسه) به همراه دولت‌های عضو گروه هشت^(۱۱) (شامل روسیه، آمریکا، انگلیس، کانادا، فرانسه، آلمان، ایتالیا و ژاپن) و نیز کشورهای استرالیا، چین، قزاقستان، ترکیه و مراکش با شرکت در نشست دو روزه که در مراکش برگزار شد،^(۱۲) طرح جدیدی را برای بازدارندگی هسته‌ای و ممانعت از دستیابی گروه‌های تروریستی به سلاح‌های هسته‌ای آغاز کردند.^(۱۳)

در میان نگرانی بین‌المللی راجع به آزمایش‌های هسته‌ای کره شمالی، نمایندگانی از سیزده دولت جهان با شرکت در این نشست مشترک بر اولویت پیشگیری از جرایم تروریستی هسته‌ای تأکید کردند.^(۱۴) پنج قدرت هسته‌ای، هسته مرکزی ابتکار جهانی مذکور را در قبال جرایم مزبور ایجاد کردند که در این راستا نیز کشورهای دیگر همچون ایتالیا، ژاپن، کانادا، ترکیه، قزاقستان، استرالیا و مراکش توافقنامه‌های اصلی طرح فوق‌الذکر را در مورد اصول مورد توافق امضا کردند (نماین «ب»، ۱۳۸۸: ۱۱۲-۱۰۹).

هدف از این طرح، ارائه اصول و توصیه‌نامه‌هایی برای ردیابی مواد رادیواکتیو، حصول اطمینان از امنیت تأسیسات هسته‌ای و ارتقای آنها و نیز مبارزه با تجارت غیرقانونی مواد هسته‌ای بود.^(۱۵) که ممکن است در اختیار تروریست‌ها قرار گیرند. این طرح دارای نقاط مثبتی شامل حضور بخش‌های متعدد و چندگانه، مشارکت در ارائه اطلاعات و نیل به سوی سازوکاری راهبردی برای تعامل با کلیه اعضا است. در این نشست سرگئی کیسلیاک معاون وزیر خارجه روسیه طی اظهاراتی تصریح کرد: «هدف ما برانگیختن انگیزه مقابله با یکی از خطرناک‌ترین تهدیدهایی است که جهان با آن مواجه است. ما قطعاً در مورد بسیاری از مسائل توافق داریم و در برخی موارد هم اختلاف‌نظرهایی وجود دارد» (نماین، ۱۳۸۸: ۱۱۳).

می‌توان دستور کار واکنشی هسته‌ای بین‌المللی معاصر را یک مرحله گذر تاریخی محسوب کرد؛ زیرا سال ۲۰۱۰-۲۰۰۹ شاهد جمع‌کثیری از رویدادها و کنفرانس‌هایی بود که از حادثه چرنوبیل به بعد رخ نداده بودند و مضامین مهم آن برای ساختار حقوق بین‌الملل هسته‌ای را

نظاره کرد که امنیت هسته‌ای و آمادگی وضع اضطراری را وارد نظام هسته‌ای کردند (Ibrahim, 2010: 19-32).

طی سال‌های ۱۰-۲۰۰۹ گذار تاریخی که با نطق باراک اوباما رئیس‌جمهور وقت ایالات‌متحده آمریکا در پراگ در آوریل ۲۰۰۹ آغاز شد با پذیرش قطعنامه ۱۸۸۷ شورای امنیت^(۱۶) که نخستین اقدام فراگیر از اواسط دهه ۱۹۹۰ در خصوص مسائل هسته‌ای محسوب می‌شود، *امضای استارت* بین آمریکا و روسیه که نخستین معاهده کاهش تسلیحات هسته‌ای بود، نزدیک به دو دهه را تنظیم کرد و اخیراً در آوریل ۲۰۱۰ که نخستین اجلاس امنیت هسته‌ای از نوع خود با هدایت ابتکار عمل اوباما که نیاز به یک نظام امنیت هسته‌ای جامع‌تر در آزمایشی برای رفع نواقص ساختاری حقوق بین‌الملل هسته‌ای را مورد رسیدگی قرارداد، دنبال شد (Meeus, 2010: 258).

حقوق بین‌الملل هسته‌ای برای رسیدن به هدف غایی خود که همان خلع سلاح‌های هسته‌ای است به رفع نواقص یا به عبارتی رفع شکاف‌هایش نیاز دارد. این نواقص اصولاً با موارد زیر مرتبط است: امنیت هسته‌ای، قاچاق و تجارت غیرقانونی هسته‌ای،^(۱۷) فقدان کنوانسیون جرایم هسته‌ای یا مبنای حقوقی و ایده تأسیس دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای که آن شکاف‌ها را مرتفع کند؛ چراکه این دیوان پذیرش این اسناد و سازوکارهای حقوقی را الزامی خواهد کرد.

طرح پیشنهادی سارکوزی رئیس‌جمهور پیشین فرانسه و ژان پیتر بالکنند نخست‌وزیر وقت هلند در اجلاس امنیت هسته‌ای آوریل ۲۰۱۰ برای بررسی و تأسیس یک دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای مطرح شد که بتواند تضمین کند مرتکبان اقدامات ناقض اصول حقوق بین‌المللی هسته‌ای و سران دولت‌هایی که عامدانه و عالمانه مواد و فناوری هسته‌ای را حمل‌ونقل می‌کنند که می‌تواند ایمنی و امنیت بین‌المللی را متأثر سازد، با محاکمه در یک مرجع قضایی بین‌المللی سازمان ملل متحد مواجه خواهند شد (اچ‌اف بکر، ۱۳۸۱: ۳۱۲-۳۰۶). بنابراین طرح‌های گوناگونی برای چنین دیوانی قابل ارائه است؛ به‌عنوان مثال سارکوزی در مورد این دیوان بیان داشت: «با اصلاح اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی برای افزایش اختیارات آن یا با تشکیل یک دیوان موردی برای رفع شکاف موجود در حقوق بین‌المللی می‌توان آن را محقق ساخت». اوباما از مسئولانی که پیش از اجلاس، اقدامات مقدماتی همچون تنظیم پیش‌نویس طرح را تدوین می‌کردند، خواست در رابطه با این ابتکار با دبیرکل سازمان ملل متحد همکاری کنند. این ایده بحث بسیار برجسته‌ای را ایجاد کرد که پس از آن سران دولت‌ها به توافق رسیدند. این یکی از مسائلی است که کارشناسان امر در جلسات قبل از

اجلاس بعدی سران دولت‌ها راجع به آن مذاکرات مفصلی داشتند. کره جنوبی هم موافقت خود را برای میزبانی اجلاس سران دولت‌ها در سال ۲۰۱۲ اعلام کرد (Charnysh & Horner, 2010: 159).

طرح پیشنهادی درخصوص دیوان کیفری نوینی بر این فرض استوار است که نهادهای موجود نمی‌توانند به‌طور شایسته به تخلفات از معاهدات راجع به حقوق بین‌المللی هسته‌ای رسیدگی کنند و طبق نظر گروئن/سلویتر (استاد حقوق بین‌الملل کیفری در دانشگاه آمستردام) معیاری زائد هستند (Sluiter, 2010: 147).

به‌طور کلی چارچوب جهانی حقوق مبارزه با جرایم تروریستی هسته‌ای از قطعنامه‌های ۱۳۷۳ (۲۰۰۱)،^(۱۸) ۱۵۴۰ (۲۰۰۴) و ۱۱/۳۵ (۲۰۰۶) شورای امنیت و مجموعه معینی از شانزده معاهده جهانی تشکیل شده که باید به روشی مطابق با تعهدات حقوق بین‌الملل بشری اجرا شوند. اصولاً معاهدات مزبور و قطعنامه ۱۳۷۳، اسناد حقوق بین‌المللی کیفری هستند. در این چارچوب، حقوق جهانی ضدتروریستی هسته‌ای از قطعنامه ۱۵۴۰ کنوانسیون حفاظت فیزیکی از ماده هسته‌ای که در سال ۱۹۸۷ اجرایی شد و کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب بمب‌گذاری‌های تروریستی که از سال ۲۰۰۱ اجرایی شد، تشکیل شده است. این سه سند حقوقی زمانی تکمیل خواهند شد که کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای که اصلاحیه کنوانسیون حفاظت فیزیکی از ماده هسته‌ای است و دو پروتکل اصلاحیه کنوانسیون سرکوب اعمال غیرقانونی بر ضد ایمنی سکوهاى ثابت مستقر در فلات قاره که همگی در سال ۲۰۰۵ پذیرفته شدند، به قوت قانونی برسند (تروس، ۱۳۹۱: ۳۸-۳۵).

واقعیت این است که کنوانسیون‌ها و قطعنامه‌های ضدتروریستی بالا به‌طور مؤثر هنجارهای حقوقی جرم‌انگاری اقدامات تروریستی هسته‌ای و تعیین معیارهای استرداد، تعقیب و مجازات مجرمین را ایجاد کرده‌اند. در اینجا هم مثل حقوق بین‌الملل در کل، مانع اصلی اجرای ناهماهنگ و سهل‌انگارانه است. از طرف دیگر، یک خلأ حقوقی در این عرصه وجود دارد؛ زیرا دیوان کیفری بین‌المللی در این زمینه، چنین موقعیتی را پوشش نمی‌دهد.

با وجود این، سکوت اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در مورد سلاح‌های هسته‌ای، تروریسم و جرائم هسته‌ای و با درک صلاحیت دیوان دادگستری بین‌المللی در این موضوع، شرکت‌ها و افرادی که از بمب هسته‌ای در موضع عقیدتی و سیاسی خود استفاده کنند آزاد هستند و با هیچ مجازاتی روبه‌رو نمی‌شوند و قابل جرم‌انگاری نمی‌باشند. در حیطه نظام حاضر نمی‌توان جرائم هسته‌ای را در هیچ‌یک از محاکم بین‌المللی به محاکمه کشاند.

به‌علاوه، فراخوان دیگری از سوی کمیسیون بین‌المللی عدم گسترش و خلع سلاح هسته‌ای برای تأسیس یک سازمان بین‌المللی جدید به‌منظور ارزیابی اقدام کشورهای مختلف در رابطه با عدم گسترش و خلع سلاح هسته‌ای داده‌شده است. دستور کار این سازمان فراتر از اجرای مقررات معاهده عدم گسترش هسته‌ای است؛ چراکه هیئتی برای هویتی بالقوه به‌منظور کمک به تنظیم یک معاهده جدید فراخوان داده و در نظر دارد به‌موجب این معاهده، سلاح‌های هسته‌ای را ممنوع کند. این هیئت، شهر وین در اتریش یا ژنو در سوئیس را به‌عنوان مکان‌هایی بالقوه برای این سازمان در نظر گرفته است. علاوه بر این، کمیسیون اظهار داشت کشورهای دارای تسلیحات هسته‌ای خارج از معاهده عدم گسترش باید متقاعد شوند به معاهده ممنوعیت جامع آزمایش هسته‌ای و پیمان آتی تولید ماده شکافت‌پذیر^(۱۹) ملحق شوند.

نظام عدم گسترش هسته‌ای به اقدام جدید در راستای مشروعیت‌بخشی به پادمان‌های آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، مداخله و بازدیدهای آن ضمن مقابله با کشورهای جرم‌نگاری‌شده به علت گسترش سلاح‌های هسته‌ای نیاز دارد و این مفهومی است که در نظام جاری وجود ندارد و در صورت عدم مداخله شورای امنیت محقق نخواهد شد.

۲. دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای: از نظریه تا عمل

تغییر و تحولات ژئوپلیتیکی دنیای امروز از جنبه فروپاشی حکومت‌ها یا رژیم‌ها، عامل تروریسم، جرائم سازمان‌یافته و دسترسی آسان به اطلاعات دغدغه‌نیاز نظام حقوقی به امنیت هسته‌ای را در جامعه بین‌الملل ایجاد کرده‌اند که مفهومی ناپیدا در رژیم فعلی حقوق بین‌الملل هسته‌ای است. هرچند کنوانسیون‌ها یا معاهدات ذیربط متفاوتی پذیرفته‌شده‌اند، اما با در نظر گرفتن عامل امنیت هسته‌ای (همچون، معاهده عدم گسترش، کنوانسیون حفاظت فیزیکی از ماده هسته‌ای، کنوانسیون ایمنی هسته‌ای،^(۲۰) کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای) هیچ کنوانسیون واحدی وجود ندارد که صرفاً متمرکز بر امنیت هسته‌ای باشد یا برای آن نام‌گذاری شده باشد و علاوه بر آن این نظر هم وجود دارد که ابزارهای نامبرده فاصله زیادی با مفهوم جهانشمولی دارند و از طرفی اجرای این کنوانسیون‌ها یا معاهدات باعث ایجاد شکاف در حقوق بین‌الملل هسته‌ای جامع خواهد شد.

در ضمن، چارچوب فعلی معاهده عدم گسترش بر پایه سه ستون عدم گسترش، خلع سلاح و حق استفاده صلح‌آمیز از فناوری هسته‌ای استوار شده است. مسئله مهم آن است که امنیت هسته‌ای باید بخش جدایی‌ناپذیری از چارچوب هسته‌ای جهانی و ستون چهارم دستور کار جامع عدم گسترش بشود.

مسئله اصلی در حقوق بین‌الملل هسته‌ای و نظام عدم گسترش هسته‌ای، حفاظت از انسان‌ها و محیط‌زیست در برابر آثار خطرناک مصرف صلح‌آمیز و غیرصلح‌آمیز مواد هسته‌ای است و هر دو هرگونه فعل تهدیدکننده صلح و امنیت بین‌المللی را جرم‌انگاری می‌کنند. این مفاهیم بر اساس همان محسنات حقوق کیفری هسته‌ای لحاظ می‌شوند که به‌عنوان مجموعه‌ای از قواعد به‌کار گرفته شده در سطح ملی، منطقه‌ای یا بین‌المللی شناخته شده‌اند که شیوه‌های مرتبط با انرژی هسته‌ای یا رادیواکتیو را جرم‌انگاری کرده یا جرم‌انگاری آنها توسط کشورها را الزامی نموده‌اند و می‌توان آنها را از سایر مقررات مرتبط با شیوه‌های مشابه بر اساس ماهیت ذاتی فوق‌العاده خطرناک انرژی هسته‌ای یا رادیواکتیو متمایز کرد (Ferro, 2008: 120-140).

قواعد فعلی حقوق کیفری هسته‌ای در سطح بین‌المللی (کنوانسیون حفاظت فیزیکی از ماده هسته‌ای، کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای و قطعنامه ۱۵۴۰ (۲۰۰۴) شورای امنیت) همگی برای حفاظت از انسان‌ها و محیط‌زیست در برابر آثار مخرب انرژی هسته‌ای در طیف گسترده‌ای منظور شده‌اند که به‌عنوان حقوق کیفری شناخته می‌شوند.

مروری کلی بر ساختار حقوق بین‌الملل هسته‌ای مؤید فقدان هرگونه توافقنامه بین‌المللی در رابطه با حقوق‌شناسی معامله، دادوستد یا نقل‌وانتقال غیرقانونی هسته‌ای است. علاوه بر این واقعیت که تنها راه استحصال یا بهبود سلاح‌های هسته‌ای دادوستد هسته‌ای غیرقانونی است، فقدان شیوه‌های روشن‌مندی جهانی برای شناسایی نقل‌وانتقال هسته‌ای مهم‌ترین نقص در نظام جاری است (Albright, Brannan & Stricker, 2010: 85-106).

در حقیقت این‌طور به نظر می‌آید که معضل تجارت غیرقانونی مواد هسته‌ای با گسترش فناوری‌ها و توانمندی‌ها روزبه‌روز وخیم‌تر می‌شود. با گسترش جهانی فناوری و رشد سریع دادوستد بین‌المللی، سهولت پیگیری این تجارت خطرناک برای شبکه‌های قاچاق آشکار است. در حال حاضر و در مقایسه با ده سال قبل استحصال مواد، تجهیزات و دانش عملی تولید سلاح هسته‌ای ساده‌تر است و به‌مراتب این امر در ده سال آینده از این هم ساده‌تر خواهد بود.

اگر جامعه بین‌المللی بپذیرد که این دادوستد توقف‌ناپذیر است، آنگاه به‌طور غیرمستقیم پذیرفته که تعداد بیشتری از کشورها و گروه‌ها به سلاح‌های هسته‌ای دست خواهند یافت و زمانی از آنها استفاده خواهند کرد (Albright, Brannan & Stricker: 107). از این جهت قاچاق هسته‌ای عامل دیگری است که باید مورد بررسی قرار گیرد؛ چراکه هیچ کنوانسیون ویژه یا قانون‌گذاری بین‌المللی در رابطه با آن وجود ندارد، باوجود اینکه در سایر اسناد مرتبط (مثل کنوانسیون حفاظت فیزیکی از ماده هسته‌ای، پادمان‌های معاهده عدم گسترش و کنوانسیون

بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای) لحاظ شده باشد. در این خصوص طرح پیشنهادی مصر در اجلاس امنیت هسته‌ای که خواستار قانون‌گذاری جدید برای جرم‌انگاری قاچاق مواد هسته‌ای بود، اهمیت پیدا می‌کند (Hanley, 2010: 263).

تنظیم یک چارچوب حقوقی برای دادوستد غیرقانونی و قاچاق هسته‌ای، گامی اساسی به‌سوی تشکیل یک نظام امنیت هسته‌ای قدرتمند، ضدتروریستی هسته‌ای و جرم‌انگاری سوداگران خواهد بود. کنوانسیون مبتنی بر پیشنهادها قطعنامه ۱۵۴۰ شورای امنیت ستون اصلی این عامل گسترش را تشکیل خواهد داد.

پیش از تأسیس دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای، خواه باصلاحیت محدود به مرتکبان، امنیت و تروریسم هسته‌ای، خواه دارای طیف گسترده‌ای از عدم گسترش لازم است نکات مهم زیر و مبانی حقوقی را بررسی کنیم:

- اصلاح اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی (یافتن سازوکارهای حقوق کیفری) برپایه صلاحیت رسیدگی به جرایم تروریستی هسته‌ای مقرر در کنوانسیون ۲۰۰۵؛

- تصویب کنوانسیون جرایم هسته‌ای؛

- یافتن توافقنامه‌های بین‌المللی مرتبط با حقوق‌شناسی تجارت غیرقانونی هسته‌ای؛

- پذیرش کنوانسیون ایمنی هسته‌ای.

هرچند تمام این اصلاحات حقوق بین‌الملل برجسته هستند، اما مسئله دارای اولویت نخست برای تضمین یک چارچوب حقوقی مستحکم ضدتروریستی هسته‌ای، اختیارات بیشتر آژانس بین‌المللی انرژی اتمی است که با اقدامات تحت هدایت شورای امنیت افزایش یابد. پس از اجرایی‌شدن کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای، هنجارهای حقوقی لازم برای طبقه‌بندی اقدامات تروریسم هسته‌ای و جرم‌انگاری آنها تعریف شدند.

جرایم تروریستی هسته‌ای برخلاف جرایم تروریستی متعارف، به‌وضوح به‌عنوان یک جرم بین‌المللی تعریف می‌شود که قانون و صلاحیت بر مجرمان متهم را هدفمند و بدون ابهام می‌سازد. سپس هنگامی که کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای با قطعنامه ۱۵۴۰ شورای امنیت منطبق شود، هنجارهای بین‌المللی درخور و لازمه مبارزه با اقدامات تروریستی هسته‌ای را ارائه می‌کند. با وجود ویژگی لازم‌الاجرای قطعنامه ۱۵۴۰، این هنجارها هنوز به‌طور مناسب به اجرا در نمی‌آیند. ورود یک دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای به‌عنوان هیئت قضایی اصلی موجب مشروعیت اختیارات آژانس برای اجرای مقررات قطعنامه ۱۵۴۰ و معیارهای مرتبط با ماده هسته‌ای در کنوانسیون‌های ضدتروریسم خواهد شد.

لازم است پیشنهادهای آژانس در خصوص امنیت تأسیسات هسته‌ای برای دولت‌های عضو الزامی شوند و آژانس یک برنامه تأییدی دقیق‌تر را برای پادمان‌ها و استانداردهای امنیتی مناسب طراحی کند. این برنامه باید شامل بازدیدهای فشرده، ابزارهای شناسایی از راه دور و تصویربرداری ماهواره‌ای برای تأیید پیروی باشد. این برنامه باید یک اداره آژانس با محوریت شناسایی جهانی فعالیت هسته‌ای و هماهنگ‌سازی اقدامات کشورهای مختلف برای نظارت بر جابه‌جایی ماده هسته‌ای را نیز دربرگیرد (Joyner & Parkhouse, 2009: 238). باید آژانس توسط یک سازمان قضایی بین‌المللی تقویت شود تا دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای در آن معنا بدهد. چنین دیوانی به‌عنوان دیوان اختصاصی آژانس، صحن حقوقی و ابزار پشتیبانی از آژانس را حمایت و تقویت خواهد کرد. اگر جامعه بین‌المللی تصمیم‌گیری یا گزارشی حاصل از آژانس و دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای را مبنای کار قرار دهد، نتیجه نهایی مورد احترام بوده و به اجرا درخواهد آمد.

آژانس می‌تواند برای افزایش تأثیر بازدید از سایت‌ها و تقویت بازنگری‌های موازی در خصوص امنیت هسته‌ای برنامه‌ای را دایر کند که در آن دولت‌ها از کارشناسان کشورهای که با آنها روابط حسنه دارند برای بازدید از تأسیساتشان دعوت به عمل آورند. به این ترتیب مسائل مهم امنیت ملی از طریق گروه‌های بازدید بین‌المللی متشکل از مقاماتی از کشورهای متخاصم به خطر نمی‌افتد. شورای امنیت باید از طریق کمیسیون ۱۵۴۰ خود از پاداش و تشویق و همین‌طور تحریم و جریمه نقدی برای الزامی کردن به‌کارگیری مقرره‌های کنوانسیون حفاظت فیزیکی و کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای و جرم‌انگاری کلیه اشکال متنوع اقدامات تروریستی هسته‌ای توسط کشورها استفاده کند.

دولت‌های عضو تعهد دارند آن را طبق قطعنامه ۱۵۴۰ به اجرا درآورند و اطمینان حاصل کنند مجرمان متهم به ارتکاب اقدامات تروریستی هسته‌ای توسط هر کشوری قابل تعقیب هستند. این امر مجرم را مشمول صلاحیت جهانی خواهد کرد و به‌عنوان یک مجرم بین‌المللی تصدیق و تحت تعقیب قرار خواهد داد که همگی هدف و مقصود دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای پیشنهادی خواهند بود. با وجود اینکه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی وظیفه ذاتی و قانونی مقرر در اساسنامه را به‌طور مؤثر و مکفی انجام می‌دهد، اما نظام معاهده عدم گسترش کمک بزرگی به طیف گسترده خلع سلاح هسته‌ای کرده است؛ بنابراین تأسیس محکمه‌ای موسوم به دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای برای تعقیب و رسیدگی به جرائم ارتكابی در عرصه‌های متنوع هسته‌ای به این نظام با هرگونه روش و سازوکار گسترش هسته‌ای مقابله خواهد کرد.

این دیوان می‌تواند به کلیه ابعاد حقوق کیفری هسته‌ای^(۲۱) رسیدگی کند و حقوق بین‌الملل هسته‌ای را در اساسنامه خود پوشش دهد و مشروعیت اقدامات و سازوکار بازدید آژانس را تقویت کند (نمامیان، ۱۳۹۴: ۱۲۵). در نهایت، تأسیس یک دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای شکاف‌های موجود در ساختار حقوق کیفری هسته‌ای را مرتفع و شرایط آینده را در مواجهه با نوع ملاحظات تهدیدآمیز و چالش‌های بین‌المللی توسعه خواهد داد.

فرجام

امروزه، راه‌حل اصلی پیشگیری از یک فاجعه هسته‌ای، اتخاذ و اعمال راهبردهای پیشگیرانه و سرکوبگرانه در تحصیل هرگونه وسایل هسته‌ای یا مواد شکافت‌پذیر توسط تروریست‌ها برای ساخت یک سلاح هسته‌ای بومی زیرزمینی است. «هیچ‌کس نمی‌داند چگونه گروه‌های تروریستی و دولت‌ها با یکدیگر رابطه دارند و نگرانی راجع به همکاری آنها با یکدیگر صرفاً در ارتباط با کشورهایی که نامشان در فهرست دولت‌های حامی تروریسم قرار دارد مطرح نیست، بلکه این مسئله درخصوص دیگر کشورهایی که می‌خواهند به یک قدرت دارای سلاح‌های هسته‌ای مبدل شوند، نیز مصداق دارد» (MacAskill & Traynor, 2005: 58).

افزون بر این، ضمن اینکه مطلوب‌ترین راه مقابله با جرایم تروریستی هسته‌ای، خلع سلاح و کنترل دقیق تسلیحات است، اما بهترین راه مقابله با آن، کوشش‌های جامعه جهانی است که در چارچوب دیوانی با نظارت دقیق سازمان ملل متحد به‌منظور کنترل و نظارت بر حمل‌ونقل مواد هسته‌ای و سلاح‌های گوناگون صورت می‌گیرد (سواری، ۱۳۹۲: ۴۲۸-۴۲۵).

با وجود این، مرحله هسته‌ای گذار تاریخی ۱۰-۲۰۰۹ باید راه نفوذ کاملی داشته باشد و از طریق این روزه فرصت‌ها از طرح پیشنهادی درخصوص تأسیس دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای بهره‌مند شود که البته نیازمند مطالعه و بررسی جامع است؛ چراکه این دیوان ابزار مهمی برای از میان برداشتن کامل سلاح‌های هسته‌ای خواهد بود و راهبردها و سیاست‌های عدم گسترش هسته‌ای را تقویت خواهد کرد.

روند هسته‌ای قرن بیست‌ویکم میل به افزایش امنیت و مبارزه با جرایم تروریستی هسته‌ای دارد، اما نظام حاضر فاقد مبنای حقوقی و سازوکارهای زیر است:

الف- عدم توانایی در پیشگیری از فعالیت‌های اشخاص و شرکت‌ها در گسترش سلاح‌های هسته‌ای در چارچوب صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی و دیوان بین‌المللی دادگستری؛

ب- چارچوب حقوقی امنیت هسته‌ای به‌طور پراکنده‌ای در بسیاری از توافقنامه‌های بین‌المللی معرفی شده و کنوانسیون ایمنی هسته‌ای همگون نیازمند کار و تلاشی هماهنگ است.

ج- چارچوب حقوقی اصلی که تخلفات هسته‌ای گوناگون را جرم‌انگاری می‌کند در بسیاری از اسناد حقوق بین‌الملل (لازم‌الاجرا و غیرالزامی) به صورت پراکنده معرفی شده است. از این رو، تصویب معاهده‌ای جامع در چارچوب جرائم هسته‌ای ارتكابی می‌تواند ضمن پرداختن به این موضوع یک مرجع هماهنگ هم باشد (بحث در مورد دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای فضا را برای شروع به یافتن تعریفی برای جرم هسته‌ای آماده کرد)؛

د- تنظیم و تثبیت توافقنامه‌های بین‌المللی مرتبط با حقوق‌شناسی معامله و جابه‌جایی غیرقانونی هسته‌ای، یک گام بحرانی در نظام عدم گسترش هسته‌ای است؛

ه- دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای به طیف گسترده خلع سلاح هسته‌ای در چارچوب آژانس و به‌عنوان هیئت قضایی اصلی و ستون حقوقی آن به‌عنوان بازیگران اصلی عدم گسترش کمک خواهد کرد.

وجود دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای با روش‌های مبارزه با گسترش سلاح‌های هسته‌ای ارتباط دارند. معاهده ممنوعیت جامع آزمایش هسته‌ای یکی از ابزارهای ایجاد آن به شمار می‌رود که جرم‌انگاری انجام آزمایش هسته‌ای توسط یک کشور بر اساس آن صورت می‌گیرد. مطالعه و پیشرفت بیشتر در انتساب هسته‌ای برای ردیابی و مجرایابی منابع ماده هسته‌ای ضروری می‌باشند. اطلاعات منابع آزاد و تصویربرداری ماهواره‌ای از این جهت ارزش زیادی پیدا می‌کنند. دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای یک ارزش افزوده برای نظام معاهداتی عدم گسترش خواهد بود و روش‌های علمی و عملیاتی امنیت هسته‌ای را تقویت و مشروع خواهد ساخت.

ایجاد دیوان موجب تحول در علم انتساب و پزشکی قانونی هسته‌ای و پادمان‌های معاهده عدم گسترش خواهد شد. چنین دیوانی به‌مثابه دیوان اختصاصی، مبنای حقوقی و ابزار پشتیبانی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی آن را تقویت خواهد کرد. اگر جامعه بین‌المللی تصمیم‌گیری یا گزارش تنظیم‌شده توسط آژانس و دیوان کیفری بین‌المللی هسته‌ای را مبنای اقدامات مقرر قرار دهد، نتیجه نهایی آن به‌طور قطع قابل توجه و مورد احترام جامعه جهانی قرار خواهد گرفت.

پی‌نوشت‌ها:

(۱) الکساندر والتروویچ لیتویننکو (Alexander Litvinenko) افسر سابق «سرویس امنیت فدرال روسیه» و «اداره اطلاعات و امنیت اتحاد جماهیر شوروی سابق» بود که تا قائم‌مقامی بخش هفتم در آن سرویس ترفیع یافت. وی پس از حضور در یک نشست مطبوعاتی در سال ۱۹۹۸ از سرویس اخراج شد؛ چراکه به همراه چند تن از مأموران سازمان امنیت ملی روسیه متهم به صدور فرمان قتل و ربودن تعدادی از شخصیت‌های عالی‌رتبه شده بود. همچنین در مارس همان سال به اتهام تجاوز از اختیارات کاری، دستگیر و در نوامبر سال ۱۹۹۹ تبرئه گردید، اما قبل از براهت از اتهامات وارد دوباره دستگیر شد. در همین حال در پی آغاز تحقیقات، به همراه همسرش به انگلستان متواری و در آنجا پناهنده سیاسی شد و پس از تکمیل تحقیقات در سال ۲۰۰۲ به‌طور غیابی به سه سال و شش ماه حبس محکوم گردید. با این‌حال در طول اقامت در لندن کتاب‌های متعددی را تألیف کرد که در آن سازمان اطلاعاتی روسیه را متهم به بمب‌گذاری در آپارتمان

روسی و دیگر اعمال تروریستی برای به قدرت رسیدن ولادیمیر پوتین کرد. در اول نوامبر ۲۰۰۶ وی به‌طور ناگهانی بیمار و در بیمارستان بستری شد که سه هفته بعد در اثر مسمومیت با پلوتونیوم-۲۱۰ جان خود را از دست داد. از این رو به‌زعم پزشکان متخصص قتل لتویننکو، نقطه عطف در آغاز عصر تروریسم هسته‌ای است.

(۲) آنچه در جرائم بین‌المللی بیشتر از همه اثر تخریبی بر امنیت و صلح بین‌المللی داشته است، ارتکاب اقدامات انتحاری تروریستی بوده که متأسفانه محدود به زمان و مکان خاصی به‌طور قطع نیست؛ چراکه حامیان به‌ظاهر مبارزه با تروریسم، امروزه خود درگیر در جریان خسارات ناشی از وقوع حوادث تروریستی هستند که منشأ آن را باید در اتخاذ سیاست‌های دوگانه در مقابله با تروریسم به دلیل عدم اجماع دولت‌ها در اجرای صحیح قواعد حقوق بین‌الملل و اثرگذاری مخرب و غلبه سیاست‌های بین‌المللی بر آن جستجو کرد؛ بنابراین وقوع حوادث تروریستی در مراکز مهم شهری و پرتودد همانند ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ در نیویورک، ۱۲ اکتبر ۲۰۰۲ در بالی، ۱۱ مارس ۲۰۰۴ در قطار مادرید، ۷ جولای ۲۰۰۵ در لندن، ۲۷ نوامبر ۲۰۰۹ در مسکو، ۲۹ مارس ۲۰۱۰ در قطار مسکو - سنت پترزبورگ، ۲۰ ژوئیه ۲۰۱۵ در منطقه سوروچ، استان شانلی‌اورفه ترکیه، ۲۲ ژوئیه ۲۰۱۱ در اسلو، ۷ ژانویه ۲۰۱۵ در محل دفتر هفته‌نامه مجله شارلی ابدو در پاریس، ۱۰ اکتبر ۲۰۱۵ مقابل ایستگاه مرکزی راه‌آهن آنکارا، ۱۲ نوامبر ۲۰۱۵ در منطقه ضاحیه در جنوب بیروت، ۱۳ و ۱۸ نوامبر ۲۰۱۵ در مناطق یکم، دهم و یازدهم پاریس و حوالی ورزشگاه استاد دو فرانس و سن-دنی شمال پاریس و ایل دو فرانس، ۱۲ ژانویه ۲۰۱۶ در منطقه تاریخی میدان سلطان احمد استانبول و در نزدیکی مسجد کبود، ۱۹ مارس ۲۰۱۶ در حوالی میدان تقسیم استانبول، ۲۲ مارس ۲۰۱۶ در فرودگاه و متروی بروکسل، ۱۴ ژوئیه ۲۰۱۶ در جشن ملی فرانسه در شهر نیس، خود مؤید نقض فاحش و روزافزون قواعد و اصول بنیادین حقوق بین‌المللی هستند. از این رو، می‌توان حوادث و اقدامات مزبور را به‌مثابه ظهور شاخه‌ای جدید از تروریسم، موسوم به «تروریسم صادراتی» (*Exporting Terrorism*) تلقی کرد. نمونه این نوع تروریسم را می‌توان در ایجاد گروه داعش یافت که متأسفانه دولت‌های غربی با حمایت‌های نامشروع و غیرقانونی خود از جنایت‌های ضدبشری آن، زمینه ایجاد نقض صلح و امنیت بین‌المللی را فراهم کرده‌اند(ر.ک: سبزواری‌نژاد و نامیان، ۱۳۹۳: ۲۲-۱۸؛ معظمی و نامیان «الف»، ۱۳۹۴: ۱۳۸-۱۳۵).

(۳) کوفی عنان دبیر کل وقت ملل متحد، در اول اکتبر ۲۰۰۱ در سخنرانی خود در مجمع عمومی با تأکید بر حرکت درازمدت از سوی جامعه بین‌المللی برای مبارزه با تروریسم بین‌المللی بیان داشت: «یک حمله با سلاح‌های هسته‌ای یا میکروبی می‌تواند میلیون‌ها نفر را بکشد. جهان نتوانست جلوی حملات ۱۱ سپتامبر را بگیرد، اما می‌توان کمک کرد تا جلوی حملات تروریستی با تسلیحات کشتار جمعی در آینده گرفته شود. بزرگ‌ترین خطر این است که یک گروه تروریستی یا حتی یک فرد بتواند سلاح هسته‌ای را کسب و استفاده کند».

Annan, Cofi, Secretary General Addressing terrorism, 11 October 2001, www.un.org

(۴) با وجود این، اثبات جرائم ارتکابی توسط گروه داعش، موضوع چندان پیچیده‌ای نیست که یک کمیته حقیقت‌یاب نتواند در مقام بررسی ابعاد گوناگون موضوع و تحقیقات لازم باشد. اساسنامه رُم به‌صراحت جرائم ارتکابی را پیش‌بینی کرده است و مؤثرترین راهبرد برای تعقیب کیفری این جرائم مطابق اساسنامه، آن است که شورای امنیت سازمان ملل متحد این موضوع را درخواست کند تا با این درخواست، کشورهایی که معاونت و مشارکت کرده‌اند، تحت تعقیب کیفری قرار گیرند. در همین زمینه بسیار به‌جا خواهد بود که مصادیقی از جنایات تروریستی در کنفرانس کشورهای عضو اساسنامه رُم که در سال ۲۰۱۷ تشکیل خواهد شد، مورد جرم‌انگاری قرار گیرند. علاوه بر این، تأسیس یک محکمه کیفری مختلط در سوریه می‌تواند بسترساز مقابله با بی‌کیفری و اجرای عدالت در فقدان محاکمه در دادگاه‌های داخلی سوریه و دیوان کیفری بین‌المللی باشد (آقایی جنت‌مکان و فریسی، ۱۳۹۲: ۱۰۰۴؛ ر.ک: معظمی و نامیان «ب»، ۱۳۹۴: ۲۹-۲۵).

(۵) جامعه بین‌المللی با آگاهی از این عدم جامعیت تدابیر و توجه به این مطلب که آثار جرایم تروریستی هسته‌ای ناظر به یک یا چند دولت خاص نبوده و حاکمیت و موجودیت سیاسی دولت‌ها و شهروندان آنها را با مخاطره مواجه می‌سازد با تأسیس نهادهایی بین‌المللی مانند آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، سعی در افزایش تعاملات بین‌المللی در راستای پیشگیری و مبارزه با این جرم از طریق تعمیم و آموزش تدابیر نوین و فنی به سایر دولت‌ها و جامعیت تدابیر در ابعاد بین‌المللی را دارد (فروغی، غنی و میرزایی، ۱۳۹۵: ۱۱۰-۱۰۹).

(۶) دولت‌های عضو معاهده در کنفرانس بازنگری ۱۹۹۵ باید تصمیم می‌گرفتند که آیا معاهده عدم گسترش را به‌طور نامحدود تمدید کرده و توسعه دهند یا اجازه دهند معاهده منقضی شود (بند ۲ ماده ۱۰ معاهده عدم گسترش). کشورهای طرف معاهده به‌منظور نیل به توافق کلی در خصوص تمدید نامحدود معاهده عدم گسترش مذاکراتی را صورت دادند که شامل ۱. تصمیم‌گیری راجع به تقویت روند پنج‌ساله بازنگری از طریق نشست‌های کمیته مقدماتی که پیشنهادهایی را برای کنترل بازنگری بعدی ارائه می‌کرد؛ ۲. تصمیم‌گیری در خصوص به‌کار بستن «اصول و اهداف خلع سلاح و عدم گسترش هسته‌ای» که وضعیت را برای حرکت در راستای پیشگیری از گسترش هسته‌ای و پیشرفت در خلع سلاح هسته‌ای ارائه می‌کرد؛ ۳. صدور قطعنامه‌ای که کشورهای خاورمیانه را ملزم کند تا یک منطقه فاقد سلاح‌های کشتار جمعی قابل تأیید در

خاورمیانه را تعیین کنند. کنفرانس بازنگری سال ۲۰۰۰ با عواقب نامطلوب سیاسی حاصل از اجرای آزمایش هسته‌ای هند و پاکستان در سال ۱۹۹۸ و نیز حاصل از فعالیت‌های هسته‌ای فراگیر شبکه عبدالقادر خان در پاکستان مواجه شد. کنفرانس بازنگری سال ۲۰۰۰ از میان کلیه امور، سیزده اقدام عملیاتی را برای اجرایی نمودن تعهدات مندرج در ماده ۶ معاهده عدم گسترش در مورد خلع سلاح را به کار بست و رأی کنفرانس بازنگری ۱۹۹۵ در خصوص ضوابط و اهداف عدم گسترش و خلع سلاح هسته‌ای را پذیرفت. مع الوصف سیزده اقدام شامل اجرای زودهنگام معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای؛ مذاکره پیرامون یک معاهده غیر تبعیض آمیز و همه‌جانبه که در سطح بین‌المللی و به‌طور کارآمد قابل تأیید باشد و تولید ماده شکافت‌پذیر برای سلاح‌های هسته‌ای یا ادوات هسته‌ای قابل انفجار دیگر را ممنوع کند و خلع سلاح بی‌بازگشت توسط کشورهای هسته‌ای می‌باشند (تابیسی و لی‌هی، ۱۳۸۸: ۱۷۷-۱۷۵). با وجود این، لازم به ذکر است در کنفرانس‌های بازنگری رژیم عدم گسترش (ان.پی.تی) در سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۱۰، سیاست‌هایی به‌منظور تعیین گام‌های عملیاتی خلع سلاح هسته‌ای و همچنین برنامه عمل بدین منظور با موافقت قدرت‌های هسته‌ای اتخاذ و اسنادی بدون الزام حقوقی مصوب شد. با همه این تفصیلات، تاکنون خلع سلاح هسته‌ای در مرحله نظریه مانده و تقابل و جدال میان دارندگان این سلاح با دولت‌های غیرهسته‌ای عضو معاهده و حتی جدال میان خود قدرت‌های هسته‌ای به‌منظور پیش‌قدم کردن قدرت‌های صاحب زرادخانه‌های بزرگ، همچنان باقی است. کمیته مقدماتی ۲۰۱۳ کنفرانس بازنگری، مجالی برای تبلور این جدال‌ها و تقابلهای بوده است. در این زمینه، نقطه نظرات متفاوت و مقابل دولت‌ها را می‌توان ملاحظه کرد. مسئله مهم، شکل‌گیری نوعی پشتوانه مدنی و افکار عمومی برای پیشبرد خلع سلاح هسته‌ای است به‌طوری‌که قدرتی هسته‌ای نظیر آمریکا نیز بدون آنکه خود را در مقابل این جریان قرار دهد، مدام از سهیم‌بودن در این روند و پیشروبودن در برخی عرصه‌های آن سخن رانده است (ساعد، ۱۳۹۲: ۱۲۴).

(۷) منظور از امکانات بالقوه لازم برای توسل به جرایم تروریستی هسته‌ای به‌وسیله گروه‌های تروریستی، سهولت دسترسی به مواد، تجهیزات یا سلاح‌های هسته‌ای مورد نیاز؛ داشتن مکانی امن برای طرح‌ریزی، ساخت یا انجام آموزش‌های اعضای گروه بدون نگرانی از ردیابی شدن به‌وسیله نیروهای اطلاعاتی؛ حمایت نظامی، مالی و فنی کشوری خاص؛ داشتن عوامل نفوذی در بین محافظان مراکز هسته‌ای برای کمک به آنها؛ داشتن ارتباط با سایر جنایتکاران سازمان‌یافته برای تأمین منابع مالی مورد نیاز؛ همکاری با سایر گروه‌های تروریستی برای سهولت دسترسی آنها به مواد، تأسیسات و سلاح‌های هسته‌ای مورد نیاز و دستیابی به منابع مالی و فنی مورد نیاز است که مستلزم داشتن هدف واحد است (کوشا، ۱۳۸۹: ۷۷-۷۱).

(۸) اتخاذ راهبرد مزبور برای کاهش توان گروه‌های تروریستی در توسل به اقدامات تروریستی هسته‌ای، به‌صورت تحمیل تحریم‌های مناسب برای کشورهای حامی گروه‌های تروریستی است؛ زیرا در مسائل بین‌المللی، تحریم‌ها ابزارهایی هستند که میان دیپلماسی و استفاده از نیروهای نظامی قرار می‌گیرد. به عبارتی تحریم‌ها، نوعی اقدامات تلافی‌جویانه بین‌المللی هستند که شامل محدودیت‌های تجاری یا مالی می‌شوند. البته برای اثربخشی مطلوب در اتخاذ راهبردهای رفتاری باید درک مناسبی از تفاوت‌های اساسی گروه‌های تروریستی وجود داشته باشد که در این رابطه باید اقداماتی همچون ارزیابی گروه‌های تروریستی با هدف شناسایی عناصر رهبریت آنها و ارزیاب طبقات تصمیم‌گیرنده در گروه‌های تروریستی باهدف شناسایی راهبرد خاص مبارزه با نوع خاصی از تروریسم، صورت پذیرد. از طرفی باید بین معیارهای اصلاحی و بازدارنده ارتباط برقرار شود تا این‌که راهبردهای اتخاذی اثر بیشتری داشته باشند (کوشا، ۱۳۸۹: ۸۴-۸۳).

(۹) جامعه بین‌المللی در ابتدای دهه ۱۹۹۰ برای کنترل سلاح‌های هسته‌ای با دوچالش جدی از جمله پیشرفت عراق در خصوص دستیابی به سلاح‌های هسته‌ای در سال ۱۹۹۱ باوجود امضای معاهده عدم گسترش و عدم پذیرش هیئت بازرسان آژانس بین‌المللی انرژی اتمی از سوی کره شمالی و تهدید به خروج از معاهده عدم گسترش در سال ۱۹۹۳ مواجه شد. در همین ارتباط شورای حکام آژانس در صدد آن برآمد تا سیاست‌هایی را در راستای تقویت نظام نظارتی معاهده مزبور اتخاذ کند. از این‌رو، در سال ۱۹۹۴ طرحی را با عنوان «پروتکل الحاقی» به‌منظور تهیه پیشنهادی در خصوص تقویت مؤثر در سیستم نظارتی مذکور به مدت دو سال آغاز کرد. طرح مذکور به علت آنکه باید پس از اتمام مدت زمان مورد نظر، نتایج آن تحقق می‌یافت و به اتمام می‌رسید، «۲+۹۳» نام گرفت (ساعد، ۱۳۸۴: ۹۴-۹۰).

(10) See: The Inter-Parliamentary Union, Supporting Nuclear Non-Proliferation and Disarmament, Handbook for Parliamentarians, France, No.19, 2012.

(۱۱) سران کشورهای گروه هشت طی اجلاس سال ۲۰۰۲ در «کاناناسکیس»، به ایجاد مشارکت جهانی علیه گسترش سلاح و ابزار کشتار جمعی همت گماردند و بدین منظور برای کاهش و ممانعت از گسترش سلاح‌های هسته‌ای شوروی سابق، مواد و ابزار مربوطه و سیستم‌های انتقال آن، ۲۰ میلیون دلار اختصاص دادند که به‌طور ده‌ساله در اختیار قرار گیرد و نیمی از این مبلغ را ایالات متحده تأمین می‌کند. به این ترتیب، مشارکت جهانی به تأمین منابع برای اهداف مشترک برای مبارزه علیه تروریسم و گسترش سلاح‌های کشتار جمعی در سراسر جهان از جمله تعهد مبتنی بر مبارزه با جرایم تروریستی هسته‌ای، مطابق طرح ابتکاری جهانی و قطعنامه ۱۵۴۰ شورای امنیت خواهد پرداخت؛ ر.ک.

<http://www.america.gov/st/peacesec-persian/2009/July/20090722105625emffn0.9690363.html>

(۱۲) لازم به ذکر است این نشست که تشکیل آن به ابتکار جرج بوش و ولادیمیر پوتین رؤسای جمهوری ایالات متحده آمریکا و روسیه با نشست گروه ۸ در سنت پترزبورگ بازمی‌گردد، به موضوع تروریسم هسته‌ای، راهبردهای مبارزه و تلاش مشترک در قبال اقدامات تروریستی هسته‌ای اختصاص داشت. همچنین نمایندگانی از اژانس بین‌المللی انرژی اتمی نیز در نشست حضور داشتند. شرکت‌کنندگان در این نشست پس از بررسی موضوع تروریسم هسته‌ای و راه‌های مبارزه با آن طرحی را با عنوان «طرح جهانی مبارزه با تروریسم هسته‌ای» در قالب یک اعلامیه به تصویب رساندند. از این‌رو کشورهای شرکت‌کننده، از طریق ایجاد توانمندی در کشورهای عضو در زمینه‌های حمایت فیزیکی، کشف و شناسایی، تفتیش و ضبط، جلوگیری از پناهگاه امن، اجرای قانون، واکنش و تحقیقات، به مقابله با اقدامات تروریستی هسته‌ای متعهد شدند. همچنین در اجلاس بعدی در مادرید اسپانیا کشورهای شرکت‌کننده راجع به اهتمام هماهنگی چندین بعد از اقدامات برای مقابله با تروریسم هسته‌ای توافق کردند؛ این اقدامات عبارتند از قابلیت‌های حمایت، کشف و شناسایی، اجرای قانون، تفتیش و ضبط، واکنش و تحقیقات، به‌علاوه، آنها به ادغام اقدامات ضد گسترش سلاح‌های هسته‌ای و ضدتروریستی متعهد شدند.

(۱۳) در راستای تدابیر اتخاذشده در قبال پیشگیری و سرکوب اقدامات تروریستی هسته‌ای، موسسه بین‌المللی موسوم به «مؤسسه جهانی امنیت هسته‌ای» با هدف تقویت امنیت هسته‌ای در سطح جهان و جلوگیری از دسترسی تروریست‌ها به سلاح‌های هسته‌ای در وین ایجاد گردید. این در حالی است که اعضای آن شامل متخصصان امنیت هسته‌ای، نمایندگان صنایع هسته‌ای و سازمان‌های بین‌المللی بوده و اطلاعات مربوط به راهبردهای امنیتی هسته‌ای پس از جمع‌آوری به کشورهای عضو ارائه می‌گردد تا موجبات پیشگیری از دستیابی تروریست‌ها به مواد هسته‌ای مخاطره‌آمیز فراهم آید. در ضمن اژانس بین‌المللی انرژی اتمی از ایجاد این مؤسسه استقبال کرد و راهبردهای آن را تحت حمایت قرار داد.

(۱۴) در همین راستا نیز، اژانس بین‌المللی انرژی اتمی در کنفرانس مبارزه با اقدامات تروریستی هسته‌ای که در لاهه برگزار شد، طرحی جدید را تصویب کرد که طی آن برنامه پیشگیری وضعی از تروریسم هسته‌ای اجرا می‌شود. بر اساس این طرح، کشورهای همکاری‌کننده با اژانس و عضو معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای باید این برنامه را در راستای آغاز اجرای آن، طی چهار سال آینده حمایت مالی کنند. از این‌رو به‌موجب آن، کمیته‌ای از کارشناسان و بازرسان اژانس به شناسایی و تعیین مراکز که در آن از مواد خام هسته‌ای استفاده می‌شود، خواهند پرداخت و نیز بر مقادیر مواد هسته‌ای وارداتی و صادراتی و حمایت از تأسیسات هسته‌ای و تأمین امنیتی این تأسیسات و نیز بر زباله‌های هسته‌ای که می‌توان از آن بمب کثیف ساخت، نظارت خواهند داشت. بر مبنای طرح مزبور، باید از دستیابی تروریست‌ها به مواد هسته‌ای از طریق نظارت و برنامه اجرایی پیشگیرانه ممانعت به عمل آید. این طرح هم‌چنین شامل برنامه نظارتی بر اطلاعات هسته‌ای از طریق اینترنت و کنترل سازمان‌هایی است که درخصوص همکاری با سازمان‌های هسته‌ای مورد ظن و گمان هستند.

(۱۵) تجارت غیرقانونی مواد هسته‌ای، نقل و انتقال درون یا برون مرزی مواد هسته‌ای که از نقطه رژیم عدم گسترش دارای حساسیت هستند (ای. آر. اف، ۱۳۸۶: ۱۳۹). مع‌ذالک، عمده دلایل ظهور و تشدید تجارت غیرقانونی مواد هسته‌ای و تروریسم هسته‌ای شامل پخش عمده‌ای از مواد هسته‌ای با کاربرد نظامی در نتیجه فرایند جهانی کاهش سلاح‌های هسته‌ای، شرایط سخت دستیابی به مواد هسته‌ای برای دولت‌های فاقد سلاح‌های هسته‌ای که به دنبال توسعه برنامه هسته‌ای نظامی خویش هستند بر اثر تقویت سیستم بین‌المللی کنترل‌های صادراتی، تأثیر و تعداد روزافزون و قابلیت‌های مالی فزاینده بازیگران غیردولتی در روابط بین‌المللی همچون گروه‌های تروریستی، گروه‌های مجرمانه سازمان‌یافته فراملی، جنبش‌های جدایی طلبانه نژادی و فرقه‌های مذهبی، می‌باشند (نماینده «ج»، ۱۳۸۸: ۱۴۳). شایان توجه است نشست‌هایی در سطح بین‌المللی برای مقابله با قاچاق و تجارت غیرقانونی مواد هسته‌ای برگزار گردید که در پی آنها اعلامیه‌هایی موسوم به «اعلامیه امنیت و ایمنی هسته‌ای مسکو» (*Moscow Nuclear Safety and Security Declaration*) و «اعلامیه دنور» (*Denver Declaration*) با توافق اعضای گروه هشت کشور صنعتی صادر شد.

(۱۶) به همت شورای امنیت نشست ششصد و نوزدهم با عنوان «عدم گسترش و خلع سلاح هسته‌ای» با حضور سران دولت‌ها در ۲۴ سپتامبر سال ۲۰۰۹ برگزار شد. این نخستین نشست ویژه سران شورای امنیت درباره موضوع عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای و خلع سلاح هسته‌ای و پنجمین نشست سران در تاریخ شورای امنیت می‌باشد. یکی از دستاوردهای مهم این نشست، تصویب قطعنامه ۱۸۸۷ در سال ۲۰۰۹ به پیشنهاد ایالات متحده آمریکا بوده است که بر این اساس از کشورهای مختلف درخواست شد به عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای و خلع سلاح هسته‌ای کشورها و فراهم‌ساختن زمینه برای عاری‌ساختن همه‌جانبه جهان از این سلاح‌ها کمک کنند.

(۱۷) تجارت غیرقانونی مواد هسته‌ای عبارت است از «حرکت درون و برون مرزی مواد هسته‌ای حساس از نقطه‌نظر رژیم عدم گسترش». از ارتکاب این اقدامات اهداف متعددی از جمله هدف تجاری (فروش مجدد این مواد به اشخاص ثالث به‌منظور

کسب سود شخصی) و هدف تروریستی (استفاده شروانه از مواد هسته‌ای سرقت شده برای ارتکاب رفتار مخاطره‌آمیز تروریستی یا اخاذی) پیشگیری می‌شود (ای.آر.لف، ۱۳۸۶: ۱۳۹ و نمایان «ج»، ۱۳۸۸: ۹۹-۹۸).

(۱۸) با بررسی و تدقیق در قطعنامه ۱۳۷۳ می‌توان دو جنبه از تلقی شورای امنیت نسبت به تروریسم را استنتاج کرد: نخست اینکه شورای امنیت طی بند سوم قطعنامه هر نوع اقدام تروریستی را تهدیدی بر ضد صلح و امنیت بین‌المللی توصیف می‌کند. نتیجه حقوق این توصیف آن است که در صورت لزوم شورای امنیت می‌تواند اقدامات دسته‌جمعی مقرر در مواد ۲۵ و ۴۸ منشور ملل متحد را به مورد اجرا گذارد. دوم اینکه اقدامات دسته‌جمعی که شورای امنیت در واکنش به تروریسم تجویز می‌کند، مستلزم اقدام کشورها علیه اشخاص، گروه‌ها، سازمان‌ها و دارایی آنهاست. با این‌وجود، قطعنامه مذکور علاوه بر دو جنبه یادشده، وصف شبه قانون‌گذاری دارد. به این ترتیب که اگرچه این قطعنامه در واکنش به حوادث تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ صادر شده بود، اما مفاد آن به هیچ‌وجه به تعیین و به کیفرسازندن مرتکبان ادعایی حملات مزبور محدود نشد (طیبی‌فرد، «مبارزه ۱۳۸۴: ۲۶۶-۲۶۵؛ نمایان و عباسی، ۱۳۹۱: ۱۷۳-۱۶۹).

(۱۹) فرهنگ‌نامه تخصصی اژانس بین‌المللی انرژی اتمی «مواد شکافت‌پذیر» را بدین شرح تعریف کرده است: «به‌طور کلی مواد شکافت‌پذیر به یک یا ترکیبی از ایزوتوپ‌ها اطلاق می‌شود که توان شکافت هسته‌ای را دارد. این در حالی است که برخی از این مواد توانایی شکافت را صرفاً از طریق نوترون‌های سریع دارند. به‌علاوه، ایزوتوپ‌هایی که از طریق نوترون شکافته می‌شوند، به‌طور معمول به‌عنوان مواد شکافت‌پذیر یا ایزوتوپ‌های شکافت‌پذیر مورد اشاره قرار می‌گیرند» (رضایی پیش‌ریاض، ۱۳۸۸: ۸۹).

(۲۰) «کنوانسیون ایمنی هسته‌ای» نخستین سند حقوقی است که به‌طور مستقیم به مسائل ایمنی تأسیسات هسته‌ای می‌پردازد. کنوانسیون مزبور در ۱۷ ژوئن ۱۹۹۴ به تصویب رسید و در ۲۰ سپتامبر همان سال در وین برای امضا مفتوح شد (ماده ۳۰). از این‌رو، شرط لازم‌الاجرا شدن کنوانسیون منوط به تصویب بیست و دو کشور بوده که حداقل هفده کشور آن دارای یک تأسیسات هسته‌ای باشند (ماده ۳۱). البته در رابطه با تودیع اسناد تصویب و الحاق، مدیرکل اژانس بین‌المللی انرژی اتمی به‌عنوان امین خواهد بود (ماده ۳۴)؛ بنابراین مبنای تصویب کنوانسیون، اهمیت جامعه بین‌المللی برای حصول اطمینان، ایمنی و ضابطه‌مندی صحیح و مناسب با محیط زیست از کاربرد انرژی هسته‌ای؛ لزوم ادامه توسعه سطح بالای ایمنی هسته‌ای در جهان؛ عهده‌دار بودن مسئولیت ایمنی هسته‌ای برای کشورهای دارای تأسیسات هسته‌ای؛ در نظر گرفتن کنوانسیون حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای (۱۹۷۹)، کنوانسیون اعلام به موقع حوادث هسته‌ای (۱۹۸۶) و کنوانسیون کمک‌رسانی در هنگام وقوع حادثه هسته‌ای یا فوریت پرتوشناسی (۱۹۸۶)؛ اهمیت همکاری بین‌المللی برای ارتقای ایمنی هسته‌ای از طریق اعمال سازوکارهای موجود دوجانبه و چندجانبه؛ ضرورت آغاز فوری تدوین کنوانسیون بین‌المللی راجع به مدیریت ایمنی پسماند پرتوزا و تصدیق سودمندی اقدامات فنی در رابطه با بخش‌های دیگر چرخه سوخت هسته‌ای، بود.

(۲۱) حقوق کیفری هسته‌ای (*Criminal Nuclear Law*) «به مجموعه‌ای از قواعد الزام‌آور در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی اشاره دارد که ضمن جرم‌انگاری کلیه شیوه‌های مرتبط با انرژی هسته‌ای یا مواد رادیواکتیو و پرتوزا، دولت‌ها را ملزم به جرم‌انگاری آنها می‌کند».

منابع فارسی

آبیراتنه، روناتیسسا ایندرانات رامیا (۱۳۹۴)، *حقوق امنیت هواپیمایی*، ترجمه پیمان نمایان، تهران: میزان.

آقای جنت‌مکان، حسین (۱۳۸۸)، «تشکیل دادگاه ویژه لبنان؛ نگاهی متفاوت در حقوق کیفری بین‌المللی»، *فصلنامه حقوق*، دوره ۳۹، شماره ۲.

ای. آر.لف، ولادیمیر (۱۳۸۶)، «تجارت هسته‌ای غیرقانونی و دستور کاری جدید»، ترجمه پیمان نمایان، *پیام قانون*، شماره ۳۲.

اچ.اف. بکر، پتر (۱۳۸۱)، «دیوان جهانی و سلاح‌های هسته‌ای»، ترجمه نادر ساعد، *راهبرد*، ۱۳۸۱، شماره ۲۴.

تروس، تولیوو (۱۳۹۱)، «دزدی دریایی، حقوق دریا و کاربرد زور: پیشرفت‌های دور از سواحل سومالی»، ترجمه پیمان نمایان، *دائرسی*، شماره ۹۶.

- پورهاشمی، سیدعباس، پیمان نامیان و سبحان طیبی (۱۳۹۴)، «جرمانگاری تروریسم زیست‌محیطی؛ چالش‌ها، هنجارها و راهبردها»، *علوم و تکنولوژی محیط‌زیست*، شماره ۱.
- تابیسی، لیزا و جاکوئیلاین لی‌هی (۱۳۸۸)، «ارزیابی معاهده عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای پس از نشست کمیته مقدماتی سال ۲۰۰۸»، ترجمه پیمان نامیان، *پیام قانون*، شماره ۳۸.
- ساعد، نادر (۱۳۸۸)، «ملاحظاتی مقدماتی درباره خلع سلاح و چشم‌انداز آن»، *مجموعه مقالات همایش ملی چشم‌انداز خلع سلاح و کنترل تسلیحات*، کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی دانشگاه شهید بهشتی و دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران: دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
- ساعد، نادر (۱۳۸۴)، *حقوق بین‌الملل و نظام عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای*، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهردانش.
- ساعد، نادر (۱۳۹۲)، «خلع سلاح هسته‌ای در سایه بیم و امید»، تهران: سایت اطلاع‌رسانی مجمع جهانی صلح اسلامی.
- سبزواری‌نژاد، حجت‌اله و پیمان نامیان (۱۳۹۳)، «ارزیابی سیاست جنایی تقنینی بین‌المللی در تعقیب تروریسم با توسل به صلاحیت جهانی»، *رسالت حقوق کیفری* (دانشگاه حضرت معصومه «س»)، شماره ۲.
- سواری، حسن (۱۳۹۲)، «نگاه هژمونیک به موضوع خلع سلاح در منشور با تأکید بر نقش‌آفرینی ارکان سازمان ملل متحد»، در: *جامعه بین‌المللی و حقوق بین‌الملل در قرن بیست‌ویکم* (مجموعه مقالات هدایی به استاد دکتر محمدرضا ضیایی بیگدلی)، به‌اهتمام سیدقاسم زمانی، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهردانش.
- شاکر، محمدابراهیم (۱۳۸۸)، *رژیم عدم گسترش هسته‌ای: مبادی و تحولات*، تهران: خرسندی.
- رایت، رابفن و آلین ویر (۱۳۹۴)، *حمایت از عدم گسترش و خلع سلاح هسته‌ای*، ترجمه پیمان نامیان، تهران: میزان.
- رضایی‌پیش‌رباط، صالح (۱۳۸۶)، *مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها ناشی از فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای*، رساله دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- رضایی‌پیش‌رباط، صالح (۱۳۸۸)، «بررسی جنبه‌های حقوقی محدودیت‌های حاکم بر تجارت بین‌المللی کالاهای هسته‌ای»، *مجموعه مقالات همایش ملی چشم‌انداز خلع سلاح و کنترل تسلیحات*، کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی دانشگاه شهید بهشتی و دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران: دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران.
- رستمی‌تبریزی، لعیا (۱۳۸۸)، «خلع سلاح و صلح جهانی»، *مجموعه مقالات همایش ملی چشم‌انداز خلع سلاح و کنترل تسلیحات*، کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی دانشگاه شهید بهشتی و دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران: دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
- رضوی‌فرد، بهزاد و پیمان نامیان (۱۳۹۴)، «رویارویی با بی‌کیفری تروریسم؛ راهبردی نوین در پرتو تحولات نظام حقوق بین‌المللی کیفری»، *راهبرد*، شماره ۷۶.
- فروغی، فضل‌اله، کیوان غنی و محمد میرزایی (۱۳۹۵)، «پیشگیری وضعی از تروریسم هسته‌ای با تأکید بر تدابیر نظارتی بین‌المللی»، *حقوق کیفری*، دوره چهارم، شماره ۴.

طبیعی فرد، امیرحسین (۱۳۸۴)، «مبارزه با تأمین مالی تروریسم در اسناد بین‌المللی»، *حقوقی*، شماره ۳۲.

کوشا، جعفر و پیمان نامیان «الف» (۱۳۸۷)، «جایگاه اعمال تروریستی در پرتو حقوق بین‌الملل کیفری»، *حقوق* (مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران)، شماره ۳.

کوشا، جعفر و پیمان نامیان «ب» (۱۳۸۷)، «تروریسم هسته‌ای در حقوق بین‌الملل»، *دو فصلنامه علوم جنایی* (مؤسسه تحقیقات علوم جزایی و جرم‌شناسی دانشگاه تهران)، شماره ۳.
کوشا، سهیلا (۱۳۸۹)، *چالش‌های حقوقی پیشگیری و مقابله با تروریسم هسته‌ای*، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

معظمی، شهلا و پیمان نامیان (۱۳۹۳)، *حقوق مبارزه با تروریسم هسته‌ای در اسناد بین‌المللی*، تهران: دادگستر.

معظمی، شهلا و پیمان نامیان «الف» (۱۳۹۴)، «اعمال صلاحیت جهانی در مبارزه با تروریسم»، در: *مجموعه مقاله‌های تروریسم‌شناسی (رویکردهای حقوق-فلسفی)*، زیر نظر محمد آشوری، تهران: نگاه بینه.

معظمی، شهلا و پیمان نامیان «ب» (۱۳۹۴)، «نسل سوم محاکم کیفری بین‌المللی؛ مبانی، دستاوردها و چالش‌ها»، *حقوق کیفری*، شماره ۱۱.

نامیان، پیمان «الف» (۱۳۸۸)، *کنوانسیون بین‌المللی سرکوب تروریسم هسته‌ای*، تهران: دفتر مطالعات بین‌المللی مبارزه با تروریسم دانشگاه آزاد اسلامی.

نامیان، پیمان «ب» (۱۳۸۸)، «اقدامات بین‌المللی مبارزه با تروریسم هسته‌ای با نگاهی به راهبردهای ایالات متحده امریکا»، *مجموعه مقالات همایش ملی چشم‌انداز خلع سلاح و کنترل تسلیحات*، کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی دانشگاه شهید بهشتی و دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران: دانشگاه صنعتی مالک اشتر.

نامیان، پیمان «ج» (۱۳۸۸)، «مقابله با چالش تجارت غیرقانونی مواد هسته‌ای»، *پیام قانون*، شماره ۳۷.

نامیان، پیمان (۱۳۸۹)، «چارچوب جهانی نظام حقوق بین‌الملل کیفری در مواجهه با تروریسم هسته‌ای»، *سیاست خارجی*، شماره ۳.

نامیان، پیمان (۱۳۹۱)، *حقوق بین‌الملل کیفری: چالش‌ها، هنجارها و راهبردهای مبارزه با تروریسم*، تهران: مجد.

نامیان، پیمان و صمد عباسی (۱۳۹۱)، «تأملی در قطعنامه ۱۳۷۳ شورای امنیت: تغییر ماهیت در تعهدات و الزامات حقوقی مبارزه با تروریسم»، *مطالعات بین‌المللی پلیس*، شماره ۹.

نامیان، پیمان «الف» (۱۳۹۴)، «ارزیابی سیاست کیفری بین‌المللی در رسیدگی به جنایات داعش»، *مطالعات راهبردی*، شماره ۶۷.

نامیان، پیمان «ب» (۱۳۹۴)، «از حقوق بین‌الملل هسته‌ای تا حقوق بین‌الملل کیفری هسته‌ای در عصر جهانی شدن جرم» [مقدمه مترجم]، در: *حقوق بین‌الملل هسته‌ای*، ترجمه پیمان نامیان، تهران: مرکز مطالعات ملی جهانی شدن ریاست جمهوری.

نمامیان، پیمان «الف» (۱۳۹۵)، «حفاظت زیست‌محیطی بر پایه حقوق هسته‌ای»، در: **رهیافت‌های نوین در پرتو حقوق بین‌الملل محیط‌زیست**، به‌اهتمام سبحان طیبی، تهران: خرسندی.

نمامیان، پیمان «ب» (۱۳۹۵)، «تروریسم هسته‌ای؛ چالش و تهدید قرن بیست و یکم»، **گزارش راهبردی**، پایگاه خبری، تحلیلی مطالعات تروریسم بنیاد هابیلیان، سیزدهم بهمن‌ماه.

نمامیان، پیمان «ج» (۱۳۹۵)، «طرح و تبیین الگوی ملی مقابله با تروریسم هسته‌ای»، **گزارش راهبردی**، پایگاه خبری، تحلیلی مطالعات تروریسم بنیاد هابیلیان، بیست‌ونهم دی‌ماه.

نمامیان، پیمان «د» (۱۳۹۵)، «جهانی‌شدن فناوری هسته‌ای در ارتکاب اقدامات تروریستی»، **گزارش راهبردی**، پایگاه خبری، تحلیلی مطالعات تروریسم بنیاد هابیلیان، یازدهم اسفندماه.

منابع لاتین

- Albright, D. Brannan, P. and Stricker, A.S. (2010), Detecting and Disrupting Illicit Nuclear Trade after A.Q. Khan , *The Washington Quarterly*, Vol.33, No.2.
- Barton, Gellman (2002), Arrest Shifts Focus to US Sources of Atomic Isotopes , *Washington Post*, June 11.
- Bunn, George and Fritz Steinhausler (2001), Guarding Nuclear Reactors and Material from Terrorists and Thieves , *Arms Control Today*, Vol.31, No.8.
- Charnysh, V. and Horner, D. (2010, May), World Leaders vow to boost Nuclear Security, *Arms Control Association*, Vol.40, No.4: 46-49.
- Ewen MacAskill & Ian Traynor (2005), Saudis Consider Nuclear Bomb , *The Guardian*, 18.
- Ferro, M.S. (2008) Criminal nuclear law: international obligations and their implementation in the EU , *International Journal of Nuclear Law*, Vol.2, No.2.
- Gordon D. Christensen (2010), Biological Terrorism: Effects, Toxicity, and Effectiveness , *PUBLIC ADMINISTRATION AND PUBLIC POLICY-NEW YORK*, 101: 61-94
- Hanley, C.J. (2010, April), Nuclear summit signals new mindset , *Japan Today*. Available online at: <http://www.japantoday.com>
- Ibrahim, I.S. (2010), An historical transitional nuclear moment (the nuclear cliff 2009/2010) , *International Journal of Nuclear Law*, Vol.3, No.1.
- Joyner, C.C. and Parkhouse, A.I. (2009), Nuclear terrorism in a globalizing world: assessing the threat and the emerging management regime , *Stanford Journal of International Law*, 45.
- Kosuge, N. M. (2007), Prompt and Utter Destruction: The Nagasaki Disaster and The Initial Medical Relief , *International Review of The Red Cross*, Vol.89, No.866: 279-303.
- Meeus, T-J. (2010), *Nuclear Tribunal proposed at International Summit*, nrc handelsblad, Washington, DC.
- Sluiter, G. (2010), OPINION: Nuclear tribunal would be redundant , 15 April 2010. Available online at: www.globalpolicy.org